

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

Написавъ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Накладомъ редакціи „Зорѣ“.

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

Коли се правда, що мѣрою культурности всякого народа може служити то, якъ той народъ обходить ся зъ жѣнками, то й се безперечна правда, що руско-украинскій народъ пѣсля сеи мѣры покаже ся высоко культурнымъ въ ѣдношеню до другихъ сусѣдныхъ народѣвъ. Ѣдъ давнымъ давнемъ всѣ учені люде, котрї пильно придивляли ся до житя руского народа, признавали, що Русины обходять ся зъ своими жѣнками далеко лагѣднѣйше, далеко гуманнѣйше и свободнѣйше, анѣжь ихъ сусѣды. Свобѣдна воля женщины находить ту далеко бѣльше пошанованя, нѣжь н. пр. у Великороссѣвъ; въ родинѣ жѣнка займае дуже поважне и почестне становище, ба навѣть веде своє окреме (жѣноче, домашне) хозяйство побѣчь мужичого, до котрого мужикъ рѣдко коли мѣшае ся. Нѣякого важнѣйшого дѣла мужикъ не робить безъ порады зъ жѣнкою, ба, дуже часто розумна и ѣд-важна жѣнка умѣе у всѣмъ поставити свою волю супроти мужиковои. Що вже й говорити о тѣмъ, що черезъ таке чесне и людске держане жѣноцтво руске мусѣло й само своимъ характеромъ выйти далеко красше, развитѣйше, нѣжь се бачимо у сусѣдныхъ племенъ. Се такожъ признали трохи чи не всѣ етнографы, не кажучи вже о великѣй щирости и нѣжности чутя, котре такими чистыми перлами вылило ся въ незлѣчимыхъ чудово гарныхъ пѣсняхъ жѣночихъ; уже сама зверхна подоба руского жѣноцтва — складна, свободна, гарна, — само его смѣле та певне выступуване супроти чужихъ

людей: все то свѣдчить дуже корыстно о поважнѣмъ, людскѣмъ становищи жѣнокъ середъ людского народа.*)

А прецѣнь же мѣжь жѣночими пѣснями руского народа стрѣчаемо дуже богато такъ сумовитыхъ, такъ жалѣбно болющихъ, розкрываючихъ намъ таку многоту недолѣ, що вдумавши ся въ тѣ пѣснѣ и въ те жите, котре ихъ выкликало, мы не можемо не вжахнутись, не можемо не спытати самыхъ себе: не вжежь се правда? не вжежь се може дѣятись у насъ, передъ нашими очима, мѣжь нашимъ лагѣднымъ рускимъ народомъ? Особливо замужна жѣнка вынаходить въ своѣй жизни чимъ разъ новѣ раны и недогоды, на котрѣ нарѣкае въ пѣсняхъ.

Кождый, кто звыкъ пильно придивляти ся житю народному и особливо слѣдити єго безмѣрно цѣкавѣ духовѣ проявы, мусить звернути увагу на тѣ пѣсни, на тѣ, сказати по правдѣ, жѣночѣ невольничѣ псалмы. Особливе тымъ цѣкавѣ они — крѣмъ своєи основы — що майже всѣ, зъ выимкомъ деякихъ вандрѣвныхъ а лишь до нашего жита бѣльше або менше приноровленыхъ, суть новѣйшого, майже сучасного походженя, якъ се доказуе бесѣда, чиста, безъ архаизмѣвъ, часомъ зовсѣмъ льокально забарвлена, — якъ доказують такожь зовсѣмъ новѣ сучаснѣ понятя и обставины, въ нихъ

*) Матеріалы етнографичнѣ до сєго предмету зѣбранѣ въ Чубиньского „Труды этнограф.-статист.-экспедици въ Югозап. край, т. V и т. VII“, Драгоманова „Преданія и рассказы“, Головацкого „Пѣсни галицко-русского народа“ и др. Зъ опрацѣвань бачить ся найдавнѣйше и єдине доси спеціалне оброблене того предмету єсть Боровиковского „Женская доля въ пѣсняхъ укр. народа“, напечатане переводомъ въ минувшѣмъ рочнику „Зорѣ“. Жаль тѣлько, що оброблене се о тѣлько некритичне, що авторъ помѣшавъ пѣснѣ новѣйшѣ зъ давными, обрядово-весѣльными, въ котрыхъ вѣе зовсѣмъ иншѣ духъ, нѣжь въ новѣйшихъ пѣсняхъ, и въ котрыхъ жѣноцтво занимае далеко низше, пѣдрядне становище въ житю родиннѣмъ. Дуже цѣннѣ уваги що до того пытаня находимо въ прекраснѣй розправѣ М. Драгоманова: „Отголоски въ рыцарской поэзи въ украинскихъ пѣсняхъ“, а такожь въ єго новѣй знаменитѣй книжцѣ: „Новѣ украинскѣ пісні про громадскѣ справи“.

зображеній. Чи не доказує намъ сей фактъ, що доля нашого жѣноцтва стоить теперъ на переломѣ, що нові обставини життя суспільного — збільшаюча ся бѣднота и др. — заявляють тенденцію змѣнити становище нашого жѣноцтва и, розумѣє ся, змѣнити вго на гѣрше! Правда, въ самыхъ пѣсняхъ обѣчь сего непотѣшного факту мы побачимо еще й друге, противне явище — реакцію жѣноцтва супротивъ бѣльшѣючого гнету. Маймо надѣю, що гнетъ той чимъ далѣ, буде зменшувати ся и що жѣноцтво наше безъ перепоны буде поступати дорогою духового розвою въ мѣру поступу цѣлого руского народа.

Розправа, котру отсе подаю, основана майже виключно на матеріялахъ рукописныхъ, на пѣсняхъ зображенихъ мною самымъ и моими товаришами (особливо М. Павликомъ, Ив. Мохомъ и др.) въ рѣжнихъ околицяхъ Галичини самими послѣдними роками. Деякі зъ тыхъ пѣсень були й печатані чи то въ такѣй формѣ, якъ ту подають ся, чи въ варіантахъ. При кѣнци розправы я подамъ ихъ порѣвнане зъ печатными ѡдмѣнами. Запримѣчу еще, що зведені ту пѣсни жѣночій безперечно найкрасшій и що до змѣсту и що до формы зъ всего (крѣмъ хиба деякихъ думъ историчныхъ), що коли небудь вытворила наша фантазія народна, и яко творы народнои лирики многій зъ нихъ можуть смѣло рѣвнати ся зъ найдоскональшими того рода творами всѣхъ часѣвъ и народѣвъ*). Додамъ еще, що й мелодіи многихъ изъ тыхъ пѣсень такъ чудово хорошій, що слова становлять лишъ половину ихъ чаруючої силы.

Въ батькѣвскѣмъ домѣ до замужя дѣвчинѣ досить свобѣдно жити. Правда, працювати она мусить тяжко, якъ и кожде въ родинѣ, але за то й погуляти матуся не боронить.

Гуляй доню, не бороню, теперъ маєшь волю, —
Зажене тя лиха доля, заплачешъ за мною.

(Ценѣвъ, коло м.)

*) Пѣсни тоті печатаемо незмѣнно, пѣсля дотычного мѣстцевого выговору.

Порѣвнанє житя при матери , а при свекрусь , вы-
ходить дуже на некористь послѣдного :

Ой на горѣ віорано, пшениць не буде,
У чужой матѣноньки роскошь не буде.
Своя мати кладе спати, постѣль постелила,
А свекруха нарѣкає: ще-сь не заробила.
Своя мати й а въ полудень тай ще прикрыває,
А въ свекрухи спати трохи, тай ще нарѣкає.

(Березѣвъ, колом.)

За тежь, якъ сказано, мати дає волю дочцѣ, „щобъ мала по чѣмъ згадувати молодѣсть“, вѣбирає и строить єѣ по своѣй спромозѣ, „щобъ не встыдѣ ѣй було показати ся мѣжь люде“, и хочъ привчає до работы и до домашного порядку, то все таки не надто настагає на ню, не надто натужує єи молодѣ силы. И дѣвчина чує се, чує свою волю, але заразомъ чує, що воля тота коротка и швидко мине, що за-мужемъ ожидає єи далеко не таке житє, — и она спѣшитъ покористувати ся своимъ золотымъ вѣкомъ, спѣшитъ нагуляти ся и наспѣвати ся.

Теперь я си заспѣваю, коли ми ся хоче.
Коли мой головоньки нѣхто не клопоче.
Теперь минѣ и свѣтъ милый и вѣльненька днинка,
Доки мене не морочить маленька дитинка.

(Нагуєвичѣ, дрогоб.)

Она спѣшитъ зазнати й любви, не пытаючи, чи буде що зъ неї, чи доведєсь ѣй жити зъ тымъ, кого она полюбить. Ба нѣ, она напередъ знає, що

Не вѣѣ тїи сады родяты, що порозцвѣтали,
Не вѣѣ тїи шлюбы берутъ, що ся покохали.
Вой но тїи сады родяты, що рѣдойко цвѣли,
Вой но тїи шлюбы берутъ, що ся не любили.

(Кунинѣ, жовк.)

Звѣстна рѣчь, въ послѣднѣй стрѣчцѣ значна часть пересады, и вже далеко близшій правды той варіантъ сеї пѣсни, що каже: „Половина побираєсь, що вѣрненько покохає ся“, — але все таки дѣвчина не певна, до котрой половины доведєсь ѣй належати, и для того спѣшитъ зазнати любощѣвъ безъ нѣякихъ практичныхъ выгладѣвъ, чисто за порывомъ молодого, горячего сердца.

Але мати уважно наглядає за коханемъ своєї донечки. Її стара, розважлива голова, котра має такъ богато досвѣду въ житя, але не знає лишъ того, „щó кохане може“, укладає напередъ, яке має бути жите єї дитини, она вышукує їй жениха по своїй уподобѣ, а бодай одклонює доньку одъ любви въ такимъ парубкомъ, котрый їй не рѣвня. Мати бѣльше глядить на то, чи женихъ заможный, чи „є у него воли та коровы“, а дѣвчина глядить „на станъ хорошій та на чорні брови“, — одси стара якъ свѣтъ суперечка мѣжъ чутемъ а розумомъ, мѣжъ надто горячою молодостю а надто холодною старостю.

Случаєвъ дѣйсного силуваня, де дѣвчину мимо єї волѣ оддають за-мужъ за їй нелюбого чоловѣка, середъ руского народа взглядно мало. Здавсь, щó послѣдними часами ихъ стає чимъ разъ бѣльше, а особливо мѣжъ бѣднѣйшими людями. Се й зовсѣмъ конечно, и сего не можна класти на карбъ характеру народного, не можна вважати силуванемъ добровѣльнымъ (зо стороны родичѣвъ дѣвчины), усвяченимъ звичаями, опертымъ на цѣломъ свѣтоглядѣ народа. Се силуванє примусове, т. є. родичѣ ту примушенї не ушанувати волѣ своєї дитини. Коли у бѣднихъ родичѣвъ лучить ся донечка гарна, робѣтна, вдатлива, — то оддати єѣ за богатого, хочъ бы їй нелюбого жениха (вдѣвця, старшого чоловѣка) становить неразъ для родичѣвъ єдиний ратунокъ одъ економичной загибели, — и чижъ диво, щó они хапають ся за него, щó воля и наклони ихъ дитини мусять уступити переможнѣй силѣ економичного и суспѣльного интересу та самозахованя?

За те якъ же то глибоко почуває, якъ живо протестує дѣвчина противъ всякого силованя! Нѣякї економичнї користи не заступлять їй сердечной любви. „Чи тонкїй, чи грубїй, абы сердцю любїй!“ Она не то, щó не може взяти надъ собою тѣлько силы, щобѣ полюбити нелюба, — нѣ, она навѣть слова доброго не може єму проти свого сердца сказати.

Чому ненько не раненько сокѣль вылѣтає?

Дай му донько принадоньку, няй ту привыкає.

Посади го, моя донько, за тисовый столикъ,
 Скажи ёму, моя донько: Сивенькій соколикъ!
 — Волѣла бымь, моя мамко, камня глодати,
 Нѣжь бымь мала нелюбови „соколе“ казати;
 Волѣла бымь, моя мамко, гѣркій полинь ѣсти,
 Нѣжь бымь мала изъ нелюбомъ обѣдати сѣсти.

(Лолинъ, стрыйске)

Такой горячий и живой протестъ проти силуваня свѣдчитъ именно о томъ, що силуванє те середъ нашего народа — случай рѣдкій, що у нашихъ дѣвчатъ дуже живе и сильне почутє свободы власной волѣ, що они не уважають, такъ якъ великорускїй женщины, своимъ першимъ обовязкомъ — у всѣмъ покоряти ся мужчинамъ и у всѣмъ ѡдречи ся власной волѣ. А хоть неразъ протестъ сей и мусить остати ся безплоднымъ, хоть воля дѣвчины не може остояти ся супроти переважающихъ обставинъ, то она все таки не пѡддає ся пассивно, она скидає зъ себе ѡдповѣдь за те нечесне и нелюдске дѣло.

Ой коли сте наважили, то дайте мя, дайте, —
 А якъ минѣ лихо буде, сами себе кайте!

(Кунинъ, жовк.)

Ба, що бѡльше, неразъ дѣвчина волить смерть собѣ заподѣяти, нѣжь по силуванѡмъ слюбѣ жити зъ немилымъ ѣй чоловѣкомъ.

Ой на горѣ-горѣ церква мурована,
 Ой тамъ дѣвчинонька зъ примусу слюбѣ брала.
 Ой слюбе мѡй, слюбе, примушенный слюбе,
 Ой чи добре минѣ за нелюбомъ буде?
 Якъ ми буде добре, буду го любити,
 Якъ ми буде лихо, пѡду ся втопити.
 Втопилажь бы я ся, алежь бо ся бою,
 Щобымъ не вдарила въ камѣнь головою.
 Якъ я въ Дунай втону, то въ мори спочину,
 А за тымъ нелюбомъ марне зъ свѣта згину.

(Ценѣвъ, колом.)

Майже такъ само аргументує й Подолянка въ гарнѡй, хочъ и зъ давнѣйшихъ, очевидно козацкихъ еще часѡвъ, походячѡй пѣсни. Знаємо, що козаки-Запорожцѣ дуже низко ставили жѣнокъ и покидали ихъ частенько, щобѣ вступати на тогдѣшнїй незличимї вѡйны. Бути жѣнкою козака представляє ся Подолянцѣ вершкомъ всяного лиха, гѣрше самой смерти.

Ей вийшла, вийшла Подолянка по воду,
 Ей сподобала козаченька на вроду.
 Въ однѣй сторонѣ козакъ на дудку грає,
 Въ другѣй сторонѣ Подолянка гуляє.
 Ей а перестань козаче въ дудку грати,
 Ей перестане Подолянка гуляти!
 Ей и переставъ козакъ на дудку грати,
 Ей перестала Подолянка гуляти.
 — Ей ты козаче, е зрада надо мною,
 Ей возьмижь мене й а въ той човенъ съ тобою!
 — Ей Подолянко, ты сивенькая утко,
 Ей ступай, ступай а на той човенъ хутко!
 Ще й Подолянка на човенъ не ступила,
 Вже Подолянку быстра вода пѣймила.
 — Ей ты козаче, та ратуй же мя, ратуй, —
 Ей будешь мати ѡдъ матѣнки заплату!
 — Ей не хочужь я ѡдъ матѣнки заплаты,
 Ей лишь ты хочу за миленькую взяти.
 — Ей волюжь бо я въ тѣмъ Дунаю втонути,
 Якъ козакови за миленькую бути.
 Я въ Дунай втону, то й у мори выплыну,
 Якъ за козака пѣду, то на вѣки загину!
 Ей хлопцѣ, хлопцѣ, Подолянка втонула,
 Ей лишь червона китаѣчка сплынула.
 Ей закидайте та дрѣбненькїи сѣти,
 Ей будемъ, будемъ Подолянки глядѣти.
 Ей то глядѣли штыри дни и три ночи,
 Нема Подолянки, лишь чорненькїи очи.
 Ей ударили по Подолянцѣ въ звони,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ го головка болить.
 Ей выкопали на Подолянку яму,
 Ей заплакавъ козакъ, якъ за рѣдноѣвъ мамовъ.
 Ей зробили на Подолянку трумно,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ усѣмъ людѣмъ сумно.

(Рогатинь.)

Пѣсня сеся не належить властиво безпосередно до
 нашої рѣчи, — се пѣсня бѣльше исторична, нѣжь су-
 часна, и представляє крѣмъ того доволѣ скомпликованый
 мотивъ. Подолянка може и любитъ по троха козака, але
 не хоче за него йти для того, що ѡнъ козакъ, боить ся
 єго задля єго непевного и кочового способу житя.

Особливо жахає ся дѣвчина — свою молоду свѣжу
 красу ѡддати вѣдѣвцѣви.

Не йди дѣвко за удѣвця зъ людскои намовы,
 Бо ти буде кровця течи зъ твоєи головы.

Ой буде ти кровця течи, буде поцяпати,
 Буде тобѣ першою жѣнку все віпоминати:
 Ой чому ты не така, яка була перша?
 Перша була якъ півка, ты бѣдо якъ мерша!
 Перша була якъ фівка, якъ маковый цвѣтъ-цвѣтъ,
 А ты друга бѣдо така, якъ бобовый снѣпъ-снѣпъ.

(Лолинъ, стрыйске.)

Той самъ мотивъ, хочъ бѣльше гумористично оброблений (очевидно зъ становища мужчины, а не женщины) стрѣчаемо въ слѣдуючій польскій пѣсни, котра спѣває ся декуды й нашимъ народомъ:

Zielona ruta, jałowiec;
 Lepszy kawaler, jak wdowiec!
 Bo wdowiec bedzie narzekał,
 Że piersze żone lepsze miał.
 Za pierszej żony nieboszki
 Pływały w maśle pierożki,
 Hej a za drugiej nibogi
 Pływają w barszczu stonogi.

(Рава руска.)

Що дѣвчина нерадо ѡддає свою руку вдѡвцеві, серѣчь зовсѣмъ природна: силы вдѡвця вже зужиті, надломлені, чуте застигло, зъ першою жѣнкою вяжуть его споминки хочъ не многихъ щасливыхъ хвиль, а зъ другою нѣчо крѡмъ церковного слюбу, — чижъ диво, що тота друга не може єму бути така мила, якъ перша? Але що найважмѣйше: у вдѡвця звичайно є дѣти по першій жѣнцѣ, а котрѡй же то дѣвчинѣ мило бути мацохою? Отъ тому то дѣвчина такъ горячо просить ся у своєи матери, щѡбы не давала єѣ за вдѡвця зъ дѣтьми:

Ой не дай мѣ, мамунцию, не дай мѣ, не дай мѣ,
 До новои комороньки сховай мѣ, сховай мѣ!
 А я буду въ комороньцѣ сидѣти, сидѣти,
 Лишь не дай мѣ, мамунцию, меже дрѡбнѣ дѣти!

(Нагуевичѣ.)

А отъ якъ жалѡбно плаче дѣвчина, котру мати ѡдала за нелюбого чоловѣка:

Ой дала-сь нѣ*) моя мати, ой дала-сь нѣ*) дала,
 Такъ якъ тоту колопеньку въ болото втоптала.
 Ой та якъ тѡй колопеньцѣ й у болотѣ гнити,
 Ой такъ минѣ молоденькѡй за нелюбомъ жити.

*) нѣ = мя.

Колопеньку-сь утоптала, тай за ню згадаешъ,
 А за мене молоденьку и не споминаешъ.
 Колопеньку-сь утоптала на двѣ-три недѣлѣ,
 Минѣ-сь жите ѓдобрала на вѣки вѣчнїи.
 Колопеньку-сь утоптала, тай зновъ ѣ обсушишь,
 А вже мене молоденьку зъ бѣдовъ не розлучишь.
 А вже мене не розлучить нѣ пѣпъ нѣ владика,
 А вже хиба нѣ*) розлучить рыскаль тай мотыка.

(Березѡвъ, коломыйске.)

Такъ само небогато значить для дѣвчины богачъ
 въ своимъ богатствомъ, котре не може ѣй заступити ши-
 рои любви.

Ой щожъ минѣ по худобѣ, що й обору заляже?
 Ой щожъ минѣ по нелюбѣ, що минѣ свѣтъ завяже?

(Косѡвъ.)

Противно, дѣвчина волить пѣти за наймита, ко-
 трого любить, анѣжь за пана, у котрого є всякї до-
 статки, але нема сердца.

Ой пѣдужъ бо я товъ гребленьковъ до ставу;
 Сама не знаю, кому я ся дѡстану:
 Ци тому пану, що конѣ воронїи,
 Ци его слузѣ, що очка чорненькїи?
 Конѣ воронїи вовки въ поли поѣдятъ,
 Очка чорненькїи нѣколи ся не змѣнятъ.

(Нагуевичѣ.)

За то якъ сумно малює ся доля дѣвчины, котра
 въ власной охоты пѡшла до пана въ двѡръ служити и
 тамъ стратила свою честь:

А въ горѣ, въ горѣ ганочокъ мурованый,
 А въ тѡмъ ганочку паночокъ мальованый.
 — Пустижь мя мати ой до двора служити,
 А якъ не пустишь, то буду рѡкъ тужити. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ бы рано встати“.
 — Я буду, мамко, дорогїи сукнѣ мати. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ двораковъ сила“.
 — Кождому, мамко, своя честонька мила. —
 Не служила рѡкъ, не служила пѡвторя,
 Несе вна собѣ мале дитя зо двора.
 Ой иде вна йде по полю думаючи,
 А за невѣ братчикъ, шабельковъ звиваючи.
 „Ой сестро, сестро, є въ тебе грошей много,
 Ой лишъ не маєшь вѣночка рутяного“.
 — Ой люлю, люлю, мале дитя зо двора!
 То мя побили меи матѣнки слова.

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
Якъ сваволенька, буду ты проклинати.

Ой пѣдужь, пѣду, попѣдъ гай похило ся,
Та послухаю, чи спѣвае Маруся.

Ой спѣвати, спѣвати, а я вже не спѣваю,
Мале дитятко на рученькахъ хитаю.

Ой люлю, люлю, нещаслива дитино;

Нѣхто не скаже: На добрыйдень дѣвчино!

(Лолинъ, ѡдъ Федя Довжаньского зап. М. Павликъ.)

Що вже й говорити про сумну долю тыхъ дѣвчатъ, котрѣ дали волю нерозважливѡй любви; ихъ ждала ганьба передъ цѣлою громадою, декуды на зарѣнку за церквою або коло коршмы били ихъ прилюдно шнурами ѡдъ звонѡвъ, котрѣ передъ тымъ на кѡлька день намоченѣ були въ солянѡй ропѣ (Дрогобычъ). Але ще тяжша бувала доля тыхъ нещасливыхъ, котрѣ зъ боязни передъ ганьбою вбивали своихъ дѣтей. Хто не пригадуе собѣ прекрасной, зъ переказѡвъ народныхъ выспѣваной пѣснѣ Шевченка „У недѣлю у селѣ“, въ котрѡй Титарѡвну, що втопила свою дитину, закопують живцемъ въ яму вразъ изъ трупомъ той дитины? Судъ громадскѣй въ такихъ справахъ бувавъ безжалосный, а громадяне й не бачили того, що обертають ся въ блуднѡмъ колесѣ, що строгѡсть каръ за меншѣ проступки именно родить бѡльшѣ проступки. Що оно справдѣ такъ дѣяло ся, бачимо и зъ слѣдуючої пѣсни:

Ой у мѣстѣ Гусятинѣ стала ся причина:

Ковалева Ганусенька породила сына.

Зродила го, повила го, пустила го въ воду:

Плыни, плыни, бѣле дитя, та до своего роду!

Якъ приплынешь, бѣле дитя та до своего роду,

То роскажешь старѡй неньцѣ всю мою пригоду.

А въ недѣлю пораненько всѣ дѣвчата йдутъ,

Та на своихъ головонькахъ вѣночки несуть.

А за ними помаленьки Ганусенька йде

Та на своѣй головоньцѣ вѣнка не несе.

А чому ты, Ганусенько, та позаду йдешь,

Чомъ на своѣй головоньцѣ вѣнка не несешь?

Болить мене головонька зъ тяжкѡй болести,

Та не можу я вѣночка на нѣй донести.

Тамъ на ринку дѣвчатонька мѣдъ-горѣвку пьютъ,

Ковалеву Ганусеньку передъ коршмовъ бьютъ.

Збили ѣѣ, взяли ѣѣ, та й кинули въ воду:

Отъ то маєшь, Ганусенько, та за свою вроду.
 Плыне, плыне Ганусенька, та вже й потапає,
 Та до своѣ матусеньки рукою махає.
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ сѣмь,
 Не пускай ихъ до коршмоньки, бо такъ буде всѣмь!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ пять,
 Не пускай на вечерницѣ, бо всѣмь буде такъ!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ двѣ,
 Не давай ихъ серцю волѣ, згинуть обидвѣ.

(Краснопуца, тернопѣльскаго пов., запис. Н. Загѣрный.)

Що случаѣ подобнѣ до описаного въ тѣй пѣсни, трафляли ся и давнѣйшими часами досыть рѣдко мѣжъ нашимъ народомъ, доказує и сама пѣсня, котра розказує о нѣмъ якъ о „причинѣ“ або „новинѣ“, т. е. о рѣдкѣмъ и незвычайнѣмъ фактѣ. Бѣльша часть покритоку волѣла безперечно наражати себе на ганьбу и соромъ, нѣжъ пѣднимати руку на свою власну кровь. Поглядъ ихъ дуже вѣрно и сердечно передають слова попередной пѣсни:

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.

Розумѣе ся, що нынѣ обставины змѣнили ся и погляды народа на хибы дѣвочого сердца стали ся далеко лагѣднѣйшѣ. Не знаю, чи переконане, що грѣхъ жити и вмирати женцинѣ не зазнавши любви и не мавши дѣтей (безъ згляду на то чи легальнымъ чи нелегальнымъ способомъ), треба уважати ѣдживающимъ на ново, чи зароджуючимъ ся середъ сельскаго жѣноцтва, — тѣлькожъ певно, що те переконане стрѣчає ся теперъ доволѣ часто. У жидѣвѣ, якъ менѣ говорено, стоить оно якъ выразный приписъ въ Тальмудѣ. Рѣвножъ выразно скажане се и въ лѣрницкѣй пѣсни про Олексея, де каже ся:

Приплодное древо до раю прѣймають,
 Мене неплодницю зъ раю выгайяють.*)

(Б а т я т и ч ѣ, львѣвскаго повѣту.)

Въ обохъ выше наведеныхъ пѣсняхъ — про дворячку и про Ганусеньку — показано намъ дѣвчину, котра зблудила, хочъ може и легкомысно та нерозважно, але

*) Те саме речене стрѣчаемо такожъ яко приповѣдку въ закордонскѣй Украинѣ (Номисъ).

все таки зъ любви. Крѣмъ такихъ пѣсень е ще мѣжъ нашимъ народомъ доволѣ й такихъ, де дѣвчина показуе ся просто одуреною, ошуканою, або й насильно зганьбленою. Отъ н. пр. пѣсня про одурену дѣвчину :

Ой зѣшли зѣшли двѣ зѣриченъки ясені ;
 Надвандрували два козаченьки красні.
 Якъ вандрували, то зъ собовъ говорили :
 Де бы мы собѣ дѣвчину пѣдмовили.
 Ой вандрували стежечковъ поза хаты,
 Выйшла дѣвчина зъ кирницѣ воду брати.
 — Поверзѣ, дѣвчино, ту воду зъ коновками,
 Вандруй изъ нами, красными козаками!
 — Ой пѣшлажъ бы я и зъ вами вандрувала,
 Кобы то я ся зрадоньки не бояла.
 — Вѣрь намъ, дѣвчино, на козацькое слово,
 Мы не зрадили ще на свѣтѣ нѣкого. —
 Ой лишень дѣшли до вишневого саду,
 А вже зробили надъ дѣвчиною зраду.
 — Ой дежъ ся дѣло ваше козацьке слово,
 Що не зрадите на сѣмъ свѣтѣ нѣкого?
 — Ой коли ты йшла изъ нами вандрувати,
 То було собѣ зъ дому й рантушокъ взяти*);
 Ой ты видѣла, що идешъ на вандрѣвку,
 Було си взяти на дитятко кобѣвку.

(Нагуевичѣ.)

Насмѣшки козакѣвъ глубоко ранятъ сердце бѣдной дѣвчины. Але въ иншихъ случаяхъ ѣй доводитъ ся не лишъ насмѣшокъ слухати; въ декотрыхъ пѣсняхъ розказуе ся, що молодцѣ выкравши и зрадивши дѣвчину, убиваютъ еѣ, кидаютъ въ „Дунай глубокий“, якъ тоту „дурну Резю“ або „Хаюню“, т. е. выкрадену жидѣвочку, або навѣтъ привязуютъ еѣ до дерева и пѣдпалютъ, якъ въ слѣдуючѣй пѣсени :

Ой у поли сосна высокая росла ;
 Не хилай ся сосно, бо й такъ минѣ тоскно!
 Бо я на Украинѣ, якъ на пожаринѣ,
 Нѣхто не пригорне й а въ лихѣй годинѣ!
 Нѣхто не прибуде, нѣ отецъ нѣ мати,
 Нѣ тота дѣвчина, що ѣ мысля взяти.
 Й а въ поли кирниця дыльомъ дыльована,
 Десь моя дѣвчина якъ намальована.
 Й а въ поли коршемка, коршемка новая,

*) Щобъ повязати голову. Прим. авт.

А й у тѣй коршемцѣ пѣе два чужоземцѣ.
 Єденъ чужоземець пѣе мѣдъ тай горѣвку,
 Другій чужоземець пѣдмавляє дѣвку.
 Й а взяли дѣвчину й а въ густу лѣщину,
 Вывели зъ розуму, якъ малу дитину.
 Повели дѣвчину й а въ гору лозами,
 Припяли дѣвчину до сосны косами.
 Сами пѣшли лѣсомъ, назбирали хмизу,
 Запалили сосну зъ верху й ажъ до низу.
 Ой соснонька горить, дѣвчина говорить :
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най мѣ поратує,
 Най ѡдвяже руки ѡдъ тяжкою муки!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає граба,
 Та най ся надивить, що козацька зрада!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає бука,
 Та най ся надивить, яка моя мука.
 Ой хто дѣти мае, най ихъ навчає,
 Зъ вечера до коршмы най ихъ не пуцає!

(Нагуевичѣ, дрогобицке.)

Пѣсня сеся доволѣ розширена по цѣлѣй нашѣй
 Руси; минушого року мы стрѣчали два ви варіанты
 напечатані въ „Кіевской Старинѣ“, а у насъ крѣмъ сего
 єсть ще одинъ варіантъ, записаный п. Ив. Мохомъ въ
 львѣвскѣмъ повѣтѣ, хочъ досыть попутанный, де замѣсть
 „чужоземцѣвъ“ говорить ся о якихсь „браниченькахъ“.

Тѣлькожь помимо сего розширення мѣжь нашимъ наро-
 домъ не можна въ тѣй пѣсни шукати характеристики
 нашего жита и нашихъ людей, навѣть и въ давнѣй-
 шихъ часахъ. Пѣсня сеся належить до т. зв. бродячихъ
 або вандруючихъ пѣсень, котрі переходять ѡдъ одного
 народа до другого, и зайшла до насъ зъ заходу. Мотивъ
 єи: „знасилуванє и ѡдтакъ страшне замученє женщины“
 стрѣчає ся н. нр. въ найдавнѣйшѣй драмѣ Шекспира
 „Titus Andronicus“, де два королевичѣ насилують и стра-
 шно калѣчать въ лѣсѣ доньку Тита, Лявинію. Ѡдки по-
 черпнувъ Шекспиръ предметъ до сего страшного эпи-
 зоду, сего доси допевно не выслѣджено, хочъ не можна
 припустити, щѣбъ се бувъ вытвѣръ єго власной фанта-
 зіи. Що мотивъ сей въ германьскихъ и романьскихъ
 народѣвъ обрѣлювавъ ся часто, доказує дальше одна нѣ-
 мецка пѣсня, замѣщена въ збѣрнику пѣсень Арніма и

Брентано п. н. „Des Knaben Wunderhorn“.*) Наводжу
сею пѣсню для порѣвнаня зъ нашою :

Es kamen drei Diebe aus Morgenland (чужоземцѣ !)

Die gaben sich für drei Grafen aus.

Sie kamen vor der Frau Wirtin Haus.

„Frau Wirtin, hat sie es diese Gewalt,
Dass sie über Nacht drei Grafen b'halt?“

— Wenn ich es die Gewalt nicht hätt,
Was wär' mir denn die Wirtschaft nutz? —

Der erste hat die Pferde in Stall,
Der andere schwenkt das Futter hinein,
Und küsst' der Frau Wirtin ihr Mägdelein,
Oder ist es ihr getreues Töchterlein.

— Ja, es ist mein getreues Töchterlein,
Es soll euch zapfen Bier und Wein. —

Der erste sprach: Das Mädchen ist mein,
Ich hab ihm gegeben ein Glas voll Wein.

Der andere sprach: Das Mädchen ist mein,
Ich hab ihm gegeben ein Ringelein.

Der dritte sprach: Das Mädchen wär' wert,
Dass wir es teilen mit unserem Schwert.

Sie gaben der Wirtin einen süssen Getrank,
Dass sie vom Stuhl ins Bette hin sank.

Das Mägdlein greift der Mutter wol an den Mund:

— Ach Mutter, leb' jetzt noch eine Stund'!

Es greift der Mutter wol an die Brust:

— Ach Gott, wenn das mein Vater wusst'!

Es greift der Mutter wol an die Füß':

— Ach Mutter, was ist der Schlaf so süß!

Sie legten es auf einen viereckten Tisch

Und teilten es, wie ein Wasserfisch.

Und wo ein Tröpfchen Blut hinsprang,

Da sass ein Engel ein Jahr und sang.

Und wo der Mörder das Schwert hinlegt,

Da sass ein Rabe ein Jahr und kräht.*)

Очевидна рѣчь, що пѣсня сея має тѣлько въ до-
сыть загальныхъ чертахъ деяку подѣбнѣсть до нашої.
Жаль, що у насъ нема пѣдъ рукою иншихъ збѣрникѣвъ,
по котрыхъ бы мы могли выслѣдити хѣдъ той пѣсни и
ѣи початокъ. Тутъ намъ впрочѣмъ ишло о одно тѣлько,

*) Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt
von Ludw. Achim von Arnim und Clemens Brentano. Zweiter Teil, mit
Einleitung und Anmerkungen von Robert Boxberger. Berlin, стор.
62—63.

а именно о сконстатованѣ вандрѣвнѣго характеру сеи пѣсни, а се, надѣвось, доказане схѣдностью еи предмету зъ однимъ эпизодомъ Шекспировои драмы и зъ пѣснею нѣмецкою.

Но ось дѣвчина выйшла за-мужь, покинула рѣдну хату и вступила въ нову, не знакому собѣ семью своего мужа. Не привыкла она до чужихъ порядкѣвъ, до чужои матери, и не диво, що дуже богато пѣсенъ малюе намъ досадными красками недолю молодой невѣстки пѣдъ свекрушиною рукою. Свекоръ не мѣшавъ ся въ „жѣноче господарство“, — тожь свекруха, яко мати въ хатѣ, має надъ невѣсткою повну волю. Чи добровѣльно, чи недобровѣльно вступила невѣстка въ чужу, мужову хату, — однаке ту жде еи лихо.

Ой на горѣ на высокѣй камѣнь муку меле,
 Пытае ся козакъ дѣвки: чи пѣдешъ за мене?
 Ой я пѣду, козаченьку, тай буду робити, —
 Ой ци схоче твоя мати зо мновъ говорити?
 Ой исхоче моя мати зъ тобовъ говорити,
 Лишень буде вѣправляти не ѣвши робити.
 Ой ты йди невѣстице, поки й обѣдъ буде,
 Якъ ся прійде й обѣдати, вна тогды забуде.
 А я прійшла молоденька, тай стала до миски,
 А свекруха походжуе тай ѣддула писки.
 — Ой ци ты ся невѣстице, свѣта не встыдаешъ?
 Нема ложки воды въ хатѣ, до миски сѣдаешъ!
 — Ой а ци ты, свекрушенько, вдурѣла, вдурѣла?
 Нынѣ днинка петрѣвная, а я ще не ѣла!
 — Ой а ци ты, невѣстице, нынѣ приведена,
 Ой що моя свѣтличенька три дни не метена?
 А я пѣшла молоденька свѣтличеньку мести,
 А вна минѣ й оповѣла въ поле ѣсти нести.
 А я ѣ ся запытала: а де плужокъ оре?
 А вна минѣ й оповѣла: най ты колька вколе!
 А я знала молоденька, що ѣй ѣдповѣсти:
 А най того колька вколе, хто готовивъ ѣсти!
 Ой у саду та на заду сорока скрегоче;
 А свекруха миски мые, невѣстка не хоче.

(Долинъ, стрыйске, зап. М. Павликъ и Ив. Франко)

Якъ бачимо зъ тои пѣсни, и тутъ не можна говорити про таку неволю невѣстки въ домѣ свекровѣмъ, яка истнуе н. пр. у Россіянъ. Тутъ прямо невѣстка терпитъ ѣдъ примхѣвъ старои, а може и ѣдъ еи скупости,

котра у нашихъ мужикѣвъ звычайно — наслѣдокъ перебутихъ недостачь, перебутои бѣдности та нужды. Але и ту бачимо у молодой невѣстки рѣзке заявленє свои особистой непѣдлєглости: она зубъ за зубъ ѡдгрызає ся ѡдъ докорѣвъ старои свєкрухи, и хочъ не ѡдкидає ся нѣякои роботы, яку ѣй загадує свєкруха — (се навело-бъ на ню закидъ лѣнивства и дармоѣдства — якъ звѣсно, у нашихъ мужикѣвъ найтяжшій и найсоромнѣйшій закидъ, якій можна зробити „господарскѣй дитинѣ“) — то на єи докѣрливї слова має и она свои слова. Дуже часто тиха и склѣнна невѣстка умѣє цѣлковито задобрити воркотливу свєкруху, бажаючи мати у всѣмъ и все свѣй верхъ въ хатѣ. Осъ н. пр. урывокъ зъ пѣсни, де парубокъ навчає свою милу, якъ має поступати зъ єго матерю, щѣбъ жити зъ нею въ ладѣ. Дѣвчина боить ся, щѣ

Чужая матѣнка, не своя,
Не буде ѡдъ неи покоя.

На те каже ѣй парубокъ :

Ой якъ ты пѣдешъ горою-горою,
Назве тя матѣнка бѣдою-бѣдою ;
А якъ ты пѣдешъ долиновъ,
Назве тя матѣнка дитиновъ.

(Нагуєвичѣ)

Щѣ справдѣ невѣстцѣ приходитъ ся зносити ѡдъ свєкрухи радше єи воркотливѣсть и квасный гуморъ, анѣжь систематичне, ненастанне неволєнє та упослѣджуванє, основанє на цѣломъ свѣтоглядѣ народномъ, се видимо мѣжь иншимъ и зъ гумористичной приповѣдки : „До свєкрухи заговори, то каже : писокъ маєшь!“ — а мовчи, то каже : „Ци вже и говорити не вмѣєшь?“ (Нагуєвичѣ).

Та не тѣлько ѡдъ свєкрухи приходитъ ся молодѣй жѣнцѣ зазнати лиха. Не лѣпше, коли не гѣрше, жїєсь ѣй зъ мужемъ. Щѣ вже и говорити о тѣмъ, коли мужъ не любый ѣй? Тутъ уже справдѣ она зовсѣмъ нещаслива, невольница. Тѣта, котра впередъ вагувала ся нелюбому чоловѣкови сказати добре слово, мусить теперъ подѣляти зъ нимъ не тѣлько стѣль, але и все, мусить пѣдлагати всѣмъ єго примхамъ, зносити ѡдъ него

лайку и побоѣ, якъ то спѣвае ся въ тѣй прекраснѣй и жалѣбнѣй пѣсни :

Ой тамъ за горою, тамъ за кременою
 Не по правдѣ жиє чоловѣкъ зъ жоною.
 Уна йому стелить бѣлу постелечку,
 Онъ на ню готовить зъ дроту нагаечку.
 Бѣла постелечка порохомъ припала,
 Дротяна нагайка бѣле тѣлце рвала.
 Бѣла постелечка порохомъ присѣла,
 Дротяна нагайка кровю обкипѣла.
 Ой мужу-жь мѣй, мужу, не бій мене дуже,
 Въ мене тѣло бѣле, болить мене дуже!
 Пусти мене, мужу, въ вишневый садочокъ,
 Най я собѣ й урву ружевый квѣточокъ.
 Урву ружу-квѣтку тай пуцу на воду,
 Плыни-плыни квѣтко й ажъ до мого роду.
 Плыни руже-квѣтко, плыни по Дунаю,
 Та якъ уздришь мою мамку, приплыни до краю!
 Выйшла стара мати въ Дунай воды брати,
 Якъ уздрѣла ружу-квѣтку, тай стала плакати,
 Дежь ты ружо-квѣтко тутъ ся й объявила?
 Вѣдай тебе моя донька й опустила!
 Боялась ся мати, що мя не згодуешь,
 Далась мене за нелюба, й а теперъ бануешь.
 Боялась ся мати, що мя ся не збудешь,
 Така прійде годинька, що й плакати будешь!

(Косѣвъ, записавъ М. Павликъ)

Подѣбнои основы й друга пѣсня, котра показує, якъ чахне дѣвчина за нелюбомъ, якъ тужить за своими молодыми лѣтами, котрѣ потратила бѣдуючи зъ разу при матери, а ѣдтакъ при нелюбѣмъ чоловѣцѣ.

Тече вода зъ за города зъ пѣдъ кореня дуба;
 Якамъ була молоденька, пѣшламъ за нелюба.
 А я скубу зъ ружѣ квѣтку та пуцю на рѣчку:
 Плыни, плыни зъ ружѣ квѣтко якъ день такъ и пѣчку!
 Ой приплыла зъ ружѣ квѣтка тай на водѣ стала,
 Выйшла мати воды брати тай квѣтку пѣзнала.
 Ой а ци ты, моя донько, сѣмъ рѣкъ хорувала,
 Що такъ твоя зъ ружѣ квѣтка на водѣ зѣвяла?
 Ой то бо я, моя мамко, й рѣкъ не хорувала,
 Нѣжь я пѣшла за нелюба, то я бѣдувала.
 Запрѣгайте конѣ въ лѣцы, конѣ воронѣи,
 Поѣдемо здоганяти лѣта молодѣи.
 Здогонила лѣта свои на тисовѣмъ мостѣ:
 Ой вы лѣта молоденькѣи, вертайте ся въ гостѣ!

Ой уже мы не вернеме, не маеме чого,
Не такъ було шянувати здоровячка свого.

(Лолинъ, стрыйске, зап. М. Навликъ)

Кто вдумае ся въ тѣ пѣсни и въ те горе, котре
ихъ выкликало, той пѣйме, кѣлько въ нихъ глубокои,
затаекои розпуки, — той зовсѣмъ усправедливить важке
прокляте бѣднои жѣнки:

Волѣли мя вовки зѣсти тай кости рознести,
Нѣжь мя мали изъ нелюбомъ до слюбу ѡдвести. (Лолинъ)

А ще до того, коли дѣвчина любила иншого, моло-
дого, гарного, а пѣшла за старого! Якою опущеною, без-
захистною, самою - самѣсѣбною на всѣмъ свѣтѣ чуе
ся она!

Ой летѣли бѣлѣ гуси
Зъ сего боку та на толоку,
Видзьобали пшениченьку,
Лишень лишили полову.

А щожъ минѣ по половѣ,
Коли въ нѣй зеренця нима?
А щожъ минѣ по Косовѣ,
Кой мого молодця нима?

Не йти було жито жати,
Не йти було колопнѣ брати,
Не йти було за старого,
Лѣпше мене молодця чикати.

Стыла тебе мати знае,
Доки тебе молодця чикати, —
Росте коса до пояса,
Нѣ розплести, нѣ розчееати.

Не йти було дорогою,
Але ити тою майморицевѣ;
Лѣпше, краще дѣвчиноньковѣ,
Якъ товѣ гѣрковѣ молодицевѣ.

Иду лѣсомъ, иду полемъ,
Нѣгде воды не напити ся;
Бѣдна моя головонько,
Нима дѣ кому притулити ся.

Притулю ся до ялицѣ,
Ялиця минѣ не сестриця,
Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
Вна до мене ни промовляе.

Притулю ся до дубочка,
 Дубочокъ минѣ не браточокъ,
 Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
 Онѣ до мене ни промовляе.

(Косѡвъ, записала Анна Павликѣ)

А вже найдужше бѣдуе жѣнка за чоловѣкомъ-паницею. Не тѡлько, що онѣ тратить худобу и приводитъ на бѣду жѣнку зъ дрѡбными дѣтьми, але ще и бѣе єѣ, збиткуе ся надъ нею. Не даромъ то пѣсня остерѣгае матѣрь:

Ой дбай мати, дбай,
 За-мужь доньку ѡддай,
 Та не дай єѣ за паниченька,
 Спаде красонька зъ еи личенька,
 Буде родови жалѣ.

(Батячѣ, жовкѡвске)

Не даромъ и сама дѣвчина просить ся у матери:

Не дай мене, моя мати, за пѣяка,
 Бо онѣ прѡпѣе худобицю, хоть бы й яка.
 А дай мене, моя мати, за такого,
 Що онѣ мене вѣрне любить, а я єго.

(Нагуевичѣ)

Такъ щожъ бо! Поганый экономичный порядокъ невдержимою силою пре нашего мужика — особливо бѣднѣйшого — до пѣянства. Въ пѣянствѣ онѣ шукае забутья своєї недолѣ; пѣянство, то єго протестъ противъ того ладу, котрого всѣхъ кѡнцѣвъ и движучихъ пружинъ онѣ не може збагнути своимъ розумомъ, середъ котрого онѣ не може придумати для себе нѣякои пѡдмоги. Отъ онѣ и пускае ся, опустивши руки, въ той вирѣ, котрый несе єго до погибели, пускае ся зъ резигнацією, хочъ и зъ болющимъ сердцемъ, добре знаючи, яка доля жде єго на кѡнци. Така безѡдраднa резигнація звучить н. пр. въ тѡй пѣсни:

Ой не жалуй, моя мила, що я пью,
 Тогда будешь жалувати, якъ я вмру.
 Тогда будешь жалувати, плакати,
 Якъ я буду на лавонцѣ лежати.
 — Ой встань милый, чорнобривый, встань сердце,
 Стоитъ тобѣ й а въ головкахъ мѣдъ-винце!
 — Ой ты мила, чорнобрива, пѣй сама,
 Колисѣ минѣ за живота не дала!

Спѣмнешь теперь свои лѣта, гаразды,
 Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
 Треба хлѣба, треба соли до хаты,
 А нѣкому молоденькѣй старати!

(Уторопы, коломыйске)

Що оно справдѣ такъ, що п'янство коренить ся не въ злѣй натурѣ, не въ зопсутыхъ норовахъ народа, а въ его цѣломъ экономичномъ и родинномъ житю, се доказують и многі пѣсни та приповѣдки народні, якъ н. пр. „выпити — хробака залляти“ (Нагуевичѣ), або н. пр. слова п'яницѣ въ пѣсни:

Ой бачужь я, бачу,
 Що худобу трачу,
 А якъ прійду до домоньку,
 Тяженько заплачу.

(Нагуевичѣ)

Затымъ очевидно дѣло, що нарѣкане жѣнокъ на мужѣвъ-п'яницѣ, — се посередно нарѣкане на той поганный порядокъ, котрый вытворює тыхъ мужѣвъ-п'яницѣ. Пѣсень, въ котрыхъ жѣнка нарѣкає на чоловѣка-п'яницю, дуже богато и въ кождѣмъ збѣрнику ихъ чимало находить ся. Я ту наведу тѣлько найкрасшій и найхарактеристичнѣйшій зъ нашихъ рукописныхъ матеріалѣвъ. Отъ н. пр. одна чудово-хороша псалма жѣноча:

Не сама я ходила,
 Водивъ мене чорный день.
 Водивъ мене по горѣ,
 Завдавъ миѣ три журѣ.
 Перша жура велика:
 Лишиламы ся безъ батька.
 Друга жура не тяжка:
 Оддаламы ся молода.
 Трета жура найбѣльша:
 Мѣй чоловѣкъ п'яниця.
 Йде до коршмы — гуляе,
 Йде зъ коршмы — спѣвае.
 А я его вже знаю,
 Дверѣ ему втворюю.
 А ѣмъ має паличку,
 Вдаривъ мене по личку.
 Зъ мого личка кровця йде
 На сорочку капае.
 Я сорочку полочу,
 Своимъ свѣтомъ торочу.

Идутъ цвѣты зъ водою,
Иде мѡй вѣкъ зъ бѣдою.

(Березѡвъ, коломыйске)

Не знаю, чи можъ простѣйше, а заравомъ поетичнѣйше та ревнѣйше розказати самъ фактъ бѣдованя жѣнки за паницею. То тѡлько певне, що наша штучна поезія доси на щось подѡбного не здобула ся. Не менше глубоко зрушуе насъ и слѣдуюча пѣсня своєю простою въ оповѣданю и безъѡдрадною сумовитостю фактѡвъ:

Вчера-мъ була якъ день бѣла,
А нынѣ мя журба ззѣла.
Не такъ журба, якъ неволя,
Побила мя лиха доля.
Моя доля въ коршмѣ лежить,
Нагаечку въ рукахъ держить.
Неси мила въ коршму жита,
Якъ не несешъ, будешъ бита!
Я ще жита не набрала,
Вже ся доля розгуляла.
— Якъ вѣломлю буковий букъ,
Убью тебе мила оттуть!
— Не бѣй мене на улици,
Не роби ми встыду въ лици!
Заведи мя тай до хаты,
Будуть лишень стѣны знати.
Не бѣй мене, мужу, въ ночи,
Не вѣбивай чорнѣи очи!
Буде завтра ясна днина,
Будешъ бити, якъ емъ винна.
Заведи мя въ комороньку,
Утни минѣ головоньку!
Нехай мои стѣны знаютъ,
Най ся люде не ззирають!
— Ой стѡй, мила, годиночку,
Скажу я ти новиночку.
Твоя мати тяжко лежить,
Студеной воды бажить!
— Ой най лежить, ой най буде,
Минѣ за невь жаль не буде,
Бо мя мала одиницю,
Тай ту дала за паницю.

(Ценѣвъ, коломыйске)

До якои крайнои розпуки мусѣла бути доведена жѣнка, котра выспѣвала тоту пѣсеню! Якъ глубоко въ

ѡи нѣжду душу мусѣли вгрызти ся и тѣ погрозы мужевѣ и ѡго побоѣ и розтрата невеликого, кроваво запроцѣваного добра, коли сердце ѡи затвердло навѣтъ на найпершѣ дитинячѣ чутя, на чуте жалю по материнѣи недузѣ. Она вже, бачить ся, починае гнути свою голову и свое сердце передъ тою „неволею“, зъ пѣдъ котрой не бачить выходу. Она немовъ и сама признае себе въ чѣмось винною, не супротивляе ся мужевымъ побоямъ, а тѣлько просить ѡго, щобъ не бивъ ѡи при людяхъ та не калѣчивъ ѣй лица и не робивъ такимъ способомъ ѣй встыду передъ людьми. Але покѣрнѣсть сеся, то не дѣйсна покѣрнѣсть, не дѣйсне самознѣвечене своеи волѣ, не дѣйсне безвзглядне пѣдлягане пѣдъ волю мужика. Свѣдчатъ о тѣмъ слова ѡи, въ котрыхъ она просить у мужика смерти — смерть для неѣ не страшна, бо сежъ єдиный выхѣдъ зъ ѡи важкого положеня. Єдиный? Нѣ, не єдиный! Се тѣлько въ хвиляхъ розпуки та духового обезсиленя такъ ѣй выдае ся и она бажае смерти. Опѣсля она знайде и иншѣ выходы, иншѣ способы ратунку — мы побачимо, якѣ.

Та тѣлькожь, звѣсна рѣчь, не кожда жѣнка обдарована на стѣлько сильною волею, на стѣлько цѣльною та неполоманою натурою, щобъ могла найти браму ратунку и щобъ посмѣла ѣдважно въ ню кинутись. Велика часть дармо шемече ся въ путахъ и або гине безслѣдно, протестуючи одними слѣзми, або, що гѣрше, цѣлковито тратить самостѣйнѣсть мысленя и стае на тѣмъ, що справдѣ мужикови годить ся бити жѣнку, що „най бѣе, заки жѣе, — якъ умре, то бити не буде“ (Нагуєвичѣ), бо „щожъ то за чоловѣкъ, щобы й жѣнки не вѣбивъ“ (Лолинъ). Они тѣлько просятъ ся, щобы мужикъ не бивъ ихъ прилюдно.

Ой не бѣй нѣ*) меже людьми, побѣй мене дома,
Та сырою дубиною, абымъ була добра!

(Нагуєвичѣ)

Але случаѣ такѣ — къ чести нашего жѣноцтва сказати — дуже рѣдкѣ, а ще рѣдшѣ подѣбнѣ пѣсни, тай

*) нѣ = мя.

то кто знає, чи не зложені они хочь по части самими мужиками, котрі хотѣлибы забрати въ свои руки якъ наибольшу власть надъ своими жѣнками. Отъ еще пѣсня, въ котрой представляе ся день-денно оплакана доля жѣнки за паницею :

Ой заплачешь, дѣвчинонько, въ першій понедѣлокъ,
 Якъ ти здоймутъ зъ головоньки дзелененькій вѣнокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у другій вѣвторокъ,
 Якъ ти прійде на головку хотъ гадочокъ сорокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у третю середу,
 Якъ ты буде бѣда бити въ головку зъ переду.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й а въ четверь четвертый,
 Якъ не зможешь, дѣвчинонько, бѣды переперти.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у пятау пятницю,
 Якъ не зможешь вилудити изъ коршмы паницю.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у шесту суботу,
 Якъ не зможешь вилудити бѣду на роботу.

(Лолинъ, стрыйске.)

Але не тѣлько зъ нелюбымъ чоловѣкомъ лихо жити жѣницѣ. Некрасша доля чекає єѣ звычайно и за тымъ, котрого она дѣвчиною полюбила. Се видно зъ многихъ пѣсень, якъ н. пр. зъ сеи :

Ты зелена лѣщинонько,
 Чому гиле й опускаешь?
 Ты молода молодежи,
 Чому слѣзы проливаешь?
 Ой я гиле й опускаю,
 Тугу зиму прочуваю;
 Ой я слѣзы проливаю,
 Бо лихого мужа маю.
 Ой не казавъ минѣ й отець,
 Не казала минѣ мати,
 Сама-мъ бѣду полюбила,
 Нѣ на кого нарѣкати.

(Дрогобычъ)

Бѣдна дѣвчина, котра полюбивши ледачого парубка наперла ся выйти за него за-мужь, теперь мусить зносити не тѣлько єго примхи и побоѣ, але ще и докоры рѣднѣ, котра ѣй не казала йти за него, якъ ось въ тѣй загально знанѣй пѣсни (у мене є два варіанты: зъ Нагувичь и зъ Выжницѣ).

Ой дай мене, моя мати, за кого я хочу,
 Най я твой головоньки тѣлько не клопочу.

Ой дай мене, моя мати, за кого я важу,
 Хоть мя буде сѣмъ разъ бити, нѣчо ти не скажу.
 Хоть мя буде, моя мамко, сѣмъ разъ на день бити,
 Колижь му ся любо-мило въ очи подивити.
 Ой далажь мя моя мати, за кого-мъ хотѣла,
 Зашумѣла нагаечка коло мого тѣла.
 Ой якъ взявъ мя милый бити та за кѣски вести:
 — Боронижь мя, рѣдна мати, тай вы, мои сестры!
 Ой сестры мя боронили, а мати не хоче:
 — Сѣдай, дурню, коло него, диви му ся въ очи!

(Выжниця, зап. Апіянь)

Поганый экономичный порядокъ розстроюе чимъ разъ дужше родинне жите нашого (тай то не лишень нашого) народа. Зрѣсть убожества народного, якъ мы вже бачили, доводитъ мужика, а то й его жѣнку до пиянства. Те саме убожество, позбавляючи людей всякихъ утѣхъ, затроуючи кожду ихъ хвилину грыжею та журбою, руйнуючи красу ихъ тѣла, веселѣсть ихъ вдачѣ, силу ихъ здоровля, — швидко выстуджуе и любовь мѣжь ними. Мужика не тягне до дому, де его жде плачь голодныхъ дѣтей та докоры жѣнки, — ѡнъ иде або до коршмы, або шукае собѣ иншой розрывки поза домомъ. Неразъ лучае ся, що чоловѣкъ занедбуе свою власну жѣнку и дѣти, а примиляеь до другои, хоть тота друга не то що не красша, але противно, и бридша и гѣрша ѡдъ его жѣнки. Самъ ѡнъ чуе недоладнѣсть своего поступованя, — такъ щожь, — сердца не присилуеь! Осъ якъ о тѣмъ спѣвавъ въ Лолинѣ чоловѣкъ, що покинувъ свою жѣнку, а самъ пѣшовъ въ наймы:

Похиливъ ся дубъ на дуба, галуза пѣдперла;
 Ой постивъ бымъ три мѣсяцѣ, кобъ ми жѣнка вмерла.
 Въ мене жѣнка, якъ калинка, я ся на ню дую, —
 Чужя бѣда, якъ потѣгачь, я еѣ цюлюю.

(Лолинь)

Неразъ чоловѣка бере совѣсть, ѡнъ бачить самъ, що лихо робить, занедбуючи свою хату и свою жѣнку, — але щожь, коли чуте, той найважнѣйшій нервъ родинного звязку, выгасло безповоротно и нѣчо не роздмухае его на ново. Щѣбъ хоть передъ власными очима прислонити свою невѣрнѣсть якою небудь прикрывкою, ѡнъ зводитъ на бѣдну жѣнку всяку небувальщину, за-

кидає їй н. пр., що она попередь причарувала єго, щоби єѣ любивъ.

Ой посѣю я яру пшениченьку
 Тай пѣзненкѣй овесъ;
 Ой скажи минѣ, моя милесенька,
 Чи по правдѣ жиєшь?
 — Я жию по правдѣ, а ты не по правдѣ:
 Мѣдъ-горѣвку пьєшь,
 Прийдєшь до домонокъ, зъ кульки нагаєнъку,
 Мене молоду бьєшь.
 — По щожь ты ходила, по щожь ты бродила
 По высокѣй горѣ?
 По що ты копала троякое зѣле?
 Все на чары минѣ!
 — Ой хоть я ходила, ой хоть я бродила
 По высокѣй горѣ,
 Ой хоть я копала троякое зѣле,
 Не вадить вно тобѣ!

(Нагуєвичѣ)

А ось якими чудово-сердечными словами жалувє ся жѣнка на невѣрнѣсть свого мужа:

Ой зацвила калинонька въ лузѣ;
 Чогось мое ой серденько въ тузѣ.
 Чогось мене мѣй милый не любить,
 Чогось мене дѣ собѣ не голубить.
 Изъ вечера до иншої ходить,
 А до мене зъ пѣвночи приходить.
 Коло мене надувши ся ляже,
 А до мене й словечка не скаже!
 Ой на мою постѣвку лягає,
 А ще мене молоденьку лає:
 „Ой ѣдсунь ся, нелюбе. ѣдѣ мене,
 Ой є въ мене ще кращя ѣдѣ тебе“.
 — Най ихъ буде дваццять и чотыри,
 Такижь бо я найстарша надъ ними.
 На однѣмъ мы рушничку стояли,
 Одному мы Богу присягали.
 А хто буде присягу ломати,
 Того буде Сынъ божій карати.

(Цєнѣвъ, коломыйске)

Але згадка про слюбъ, про святѣсть зломанои присяги и про кару божу не може привернути до неи серця чоловѣка, а противно, доводить єго до роздразненя и гнѣву — выкликує страшну, трагичну сцену...

Ой зъ пѣвночи комора дуднѣла,
 Ой зъ пѣвночи нагайка шумѣла,
 А надъ раномъ миленька й умлѣла
 Прійшла мати изъ сѣней до хаты:
 — Зятю, зятю, що въ тебе чувати?
 — Ой зле мати у мене чувати,
 Чогось мила не хоче вставати.
 Ой встань мила, куплю ти горѣвки!
 — Ой не встану, шукай собѣ жѣнки.
 — Ой встань мила, куплю тобѣ меду!
 — Ой не встану, головки не звезду.
 — Ой встань мила, ой встань милесенька,
 Плаче твоя дитинка маленька!
 — Ой най плаче, най не перестане,
 Хто разъ умеръ, той бѣльше не встане.

— Давбымъ, мати, коня вороного,
 Щобъ хто збудивъ пріятели мого.
 — Хоть дай сыну й пѣвъ маєтку всѣго,
 Вже не збудишь пріятели свого.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Тежъ саме розказано и въ загально знанѣ по всѣй Галичинѣ пѣсни про Якима, що любячи вдову и бажаючи зъ нею одружити ся, убивъ свою жѣнку. У насъ є позаписувані варіанты сеи пѣснѣ зъ стрыйского, жовкѣвского, золочѣвского, -коломыйского повѣтѣвъ, а такожъ зъ Буковины. Подаю тутъ найновѣйшій варіантъ :

Ой у ночи изъ пѣвночи ще кури не пѣли,
 Ишовъ Якимъ до вдовоньки, люде не видѣли.
 Прійшовъ Якимъ до вдовоньки, й а взявъ ся пытати:
 — Ой чи будешь, бѣдна вдово, моимъ дѣтьомъ мати?
 На добрый-день, бѣдна вдово, на добрый-день, сердце!..
 А вна ёму ѳдповѣла: — Забій жѣнку перше.
 — Ой якъ минѣ, бѣдна вдово, та єѣ забити?
 Слюбна жѣнка, якъ зазулька, буде ся просити.
 — Ты не вважай, Якимоньку, на єи просѣбоньку,
 Прибій косу до лавицѣ тай втни головоньку.
 Заткай комень, запри дверѣ, абы й загорѣла,
 Виведи ѣ въ чисте поле, скажи, що вдурѣла!
 Виведи ѣ въ чисте поле, й а въ глубокі зворы,
 Заведи ѣ въ темні дебрѣ, не верне нѣколи!
 Прійшовъ Якимъ до домоньку тай взявъ жѣнку бити,
 Слюбна жѣнка якъ зазулька взяла ся просити:
 — Ты не вважай, Якимоньку, що я молоденька,
 Але вважай, Якимоньку, дитина маленька.

Ты не вважай, Якимоньку, що я марне гину,
 Але вважай, Якимоньку, на малу дитину.
 Заткавъ комень, заперъ дверѣ, абы загорѣла,
 Вінѣсь єѣ въ чисте поле, нѣбы то вдурѣла.
 Вінісь єѣ въ чисте поле, у глубокай скалы,
 Щобы за ню люде добрѣ не чули, не знали.
 Занѣсь єѣ молоденьку у глубокай зворы,
 Закопавъ ѣ въ темнѣ дебрѣ — не верне нѣколи!
 Ой якъ стала й у колысцѣ дитина плакати,
 Ажъ учула сусѣдонька изъ третой хаты.

— На добрый-день, Якимоньку! а дежъ твоя жѣнка?

Й а що ти ся розплакала въ колысцѣ дитинка?

— Моя жѣнка молоденька пошла й у гостину,

Тай забула зъ собовъ взяти маленьку дитину.

Прійшовъ Якимъ до вдовоньки тай ставъ ся пытати:

— Чи будешъ ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?

— Ой я-жъ тебе трѣбувала, що въ тобѣ за нуты,

Та чи дашъ ты своѣй жѣницѣ на свѣточку бути.

А колижъ ты й убивъ жѣнку, якъ сосну красеньку, —

Не то бы ты мене не вбивъ, удову бѣдненьку!

Ой утѣкавъ Якимонько черезъ три й оборѣ,

Ажъ ся впинивъ Якимонько въ сестринѣй коморѣ.

— Добрый вечѣръ, моя сестро, скажу ти новинку:

Повѣмъ тобѣ щирю правду, що я забивъ жѣнку.

— Ой идижъ ты, милый брате, зъ моєи коморы,

Щобы люде не мовили, що зъ меи намовы!

Закувала зазуленька зъ лѣскового прута,

Закували Якимонька й а въ зелѣзній пута.

— Радила-сь ми, бѣдна вдово, якъ жѣнку забити,

Порадь же ми, бѣдна вдово, якъ зъ тыхъ кайданъ выйти!

— Ой я вдова молоденька люблю жартувати:

Мавъ єсь жѣнку, якъ зазульку, було шанувати!

(Ôдъ Кароля Францишкевича зъ Рогатина)

Дуже богато говорить сеєя пѣсня про вдачу, погляды и чутя народа, котрый єѣ вложивъ! Простый „казусь“ кримінальный, зъ якими нашѣ суды такъ часто мають дѣло и зъ котрыми розправляють ся поєля уставы, шабљоново, — а якъ онъ розказаный, въ яке свѣтло поставлений свѣтлою и высокогуманною музою народною! Не могу ôдмовити собѣ тои прѣємности, — приглянути ся близше тѣй пѣсни, освѣтити єѣ критично, розôбрати и зважити єѣ въ усѣхъ єи складникахъ, хочъ се може и ôдведе мене на хвилию ôдъ властивого предмету сеєи працѣ. Та нѣ! Статя про „жѣночу неволю“, —

се прецѣнь такожь причинокъ до пѣзнаня нашего народа, а я не знаю, де бы характеръ, погляды и поетичный талантъ нашего народа показували ся въ красшѣмъ свѣтлѣ, якъ именно въ тѣй пѣсни про Якима!

Попередъ всего поглядѣмъ, якій причиновый звязокъ мѣжь подѣями, розказаными въ пѣсни. Отъ Якимъ має свою жѣнку и свои дѣти, але любить вдову. Чому се такъ? Сего пѣсня не говоритъ, але се и не цѣкаво намъ знати. Чи онъ любивъ свою жѣнку попереду, а ѡдтакъ она ѡдпала ему ѡдъ серця? Чи може онъ давнѣйше любивъ тоту саму вдову, коли они обоє були ще молодыми, а родичѣ казали ему брати другу? або може родичѣ ѡдали єѣ противъ волѣ за якогось старого, що швидко умеръ и оставивъ єѣ бездѣтною вдовою? Всего того можна догадувати ся. Досыть, що Якимъ любить вдову. Онъ, правда, не признає ся до того отверто; ему, жонатому чоловікови, онимно говорити вдовѣ: чи любишь ты мене такъ, якъ я тебе люблю? Онъ высказує то само далеко скромнѣйше, хочъ и зовсѣмъ недвозначно, говорячи: чи будешь ты, ѡдна вдова, моимъ дѣтѣмъ мати?

А й справдѣ, чи любить вдова Якима? Може бути, що и зовсѣмъ нѣ, а въ такѣмъ разѣ рада она позбути ся єго; а може бути, що колись любила, але жите зъ старымъ, нелюбымъ чоловікомъ зостудило єи чутє, надтоптало єи свѣжѣсть; любовь у неї появляє ся вже бѣльше въ видѣ роздражненя, нѣжь нѣжности. И она на ѡдрѣзъ каже Якимови: забій жѣнку перше! Сего не треба такъ розумѣти, нѣбы то она на правду каже ему забити жѣнку. Нѣ, сесі слова пѣснѣ выражаютъ лишень те, якъ колибъ вдова сказала: отъ дурень якій! хочешъ, щобы я була твоимъ дѣтѣмъ мати, а въ тебе своя жѣнка, — хіба єѣ забити хочешъ, чи що? Але Якимови, котрому мабутъ до крайности на доѣло жите зъ доброю, але нелюбою жѣнкою, и котрого заслѣпила намѣтна прихильнѣсть до вдовы, досыть одного товчка, щобъ попхнути єго по похилѣй площинѣ. Наивный въ своѣй слѣпотѣ пытає онъ: а якъ же єѣ забити?

— Що се такого? думає собѣ вдова, — чи ты зъ мене кпишь, чи ты на правду дурный? Але она знає

Якима зъ давна, знає, що розуму у него хочъ и не богато, а все таки що-небудь бувало, и що може бути, ђнъ єѣ вытрѣбовує, якъ то она ђдповѣсть на те запытанє. — Чекай же, думає она собѣ, — трѣбуєшь ты мене, стрѣбую я и тебе. И она нѣбы то ђдповѣдає на єго пытанє, дає єму раду — першу лѣпшу, яка ѣй навернула ся на языкъ. Она не каже єму брати жѣнку и бити ажъ до смерти, але каже єму: замори єѣ загаромъ, або учини єѣ дурною и виведи въ дєбри та зворы, щобы ђдтамъ нѣколи не вернула, або прямо — утни ѣй голову. Прошу зважити тутка отъ що: 1) въ цѣлѡй пѣсни вдова анѣ найменшимъ натякомъ не дає пѡзнати Якимови, що любитъ єго або що „буде єго дѣтємъ мати“*); 2) що вдова не каже Якимови бити жѣнки, такъ якъ опѡсля робить; 3) що она дає єму ажъ чотыри рады, суперечнїи одна зъ другою и самїи по собѣ зовсѣмъ нехитрїи: заморити жѣнку загаромъ, вчинити єѣ дурною (ся рада навѣтъ прямо выключаетъ убїйство, бо каже догадуватись, що Якимъ має се розповѣсти другимъ людямъ: „скажи, що вдурѣла“, — а скоро такъ, то мусить же и показати людямъ, що она дурна), запровадити єѣ въ далекїи лѣсы и дєбри, щобы тамъ пропала, и въ кѡнци, утяти ѣй въ хатѣ до лавицѣ голову.

Але заслѣпленому Якимови и того досыть; ђнъ, слѣдуючи дословно вдовинымъ радамъ, убиваетъ жѣнку. Чи жъ диво, що коли се стало ся и Якимъ-убїйця зновъ приходить до вдовы зъ своимъ давнымъ пытанємъ: чи

*) Въ деякихъ варїантахъ (Головацкїи, I, 56, а такожъ рукописный, записанный п. Павликомъ въ Лолинѣ) вдова признає ся Якимови:

Я убила чоловѣка, а ты й убїи жѣнку,

А мы вбѡе молоденькїи пѡдемъ на вандрѡвку.

Але и сей уступъ, коли тѡлько ђнъ не єсть вставкою зъ иншою якою пѣсною, ще не значитъ, буцѣмъ то вдова любитъ Якима и на правду намовляетъ єго на убїйство та на правду (зовсѣмъ безъ potrzeby и безъ причины) винить и себе о убїйство, — противно, слова тїи ажъ надто очевидне кепкованє, бо щожъ бы иншого мѡгъ значити покликъ: пѡдемъ на вандрѡвку? А дже жъ вдова знає, що Якимъ господарь, що у него дѣти и що затымъ ити на вандрѡвку єму зовсѣмъ нѣ-зачимъ и нѣяково.

будешь ты, бѣдна вдова, моимъ дѣтѣмъ матери? — она ѡдтручуе его, перечить, щобъ она на правду радила ему убити жѣнку, ба, побивае его остаточнo важкими словами: ты убійця! Ты забивъ тамту жѣнку, то не вжежь бы ты не забивъ и мене? Сей закидъ мусѣвъ зломати Якима, — ѡнъ пускае ся утѣкати, не знаючи, для чого, передъ кимъ и куды? інъ опинюе ся у сестры въ коморѣ; страшна провинна пече его сердце, — ѡнъ заразъ у всѣмъ признае ся сестрѣ — и сестра ѡдвертае ся ѡдъ него.

А ту вже слухъ розѡйшовъ ся, що Якимової жѣнки нема, за нею шукають, може бути, що находятъ трупа, и Якима заковують въ кайданы. Тымъ и кѡнчить ся пѣсня, не говорячи, якій буде судъ надъ Якимомъ. И правду кажучи, насъ мало се ѡбходить: мы бачили, якъ его провинна сама собою покарала ся, тымъ покарала ся, що була безпожиточною помылкою, що сама стала ся найсильнѣйшою перешкодою Якимови до осягненя той цѣли, для котрой ѡнъ сповнивъ еѣ. Правда, мы знаемо напередъ, якъ тамъ въ судѣ осудять Якима; пѣсня и сама натякае на те, говорячи, що „закували Якимонька въ зелѣзнїй пута“; ему прїйдеть высидѣти довгїй часъ въ слѣдчѡмъ арештѣ, а въ кѡнци або повиснути, або пѡйти на вѣки гнити въ тюрму.

Але якъ властиво задивляе ся пѣсня, т. е. самъ народъ, на вину Якима и вдовы? Кто показуе ся виннымъ въ цѣлѡй тѡй справѣ? Кого моглибъ мы пѡсля представленя пѣсни народнои засудити за злу волю? Здаеь — нѣкого. Якимъ, заслѣпленный намѣтностею, котрый въ заслѣпленю своѣмъ бере за правду слова вдовы и затверджуе свое сердце проти слѣзъ и блгань своєї жѣнки, — такїй чоловѣкъ, правда, виненъ убійства, але мы не можемо его осудити виннымъ злои волѣ, бо воля его була знѣвечена его безумною намѣтностею. Що убійство справдѣ поповнене було въ приступѣ одуру, се доказуе намъ и щиросердечне признане Якима передъ сестрою, скоро нещаднїй слова вдовы зняли луду зъ его очей. Такъ само мы не можемо винною признати и вдову. И она, якъ мы впередъ выказали, не зъ злои

волѣ казала Якимови: забій жѣнку перше, — не зъ злои волѣ давала ему рады, якъ забити жѣнку, але говорила се тѣлько жартомъ, щѣбъ повбути ся жонатого чоловѣка, або въ крайнѣмъ разѣ, щѣбъ вытрѣбувати, чи справдѣ ѡнъ на тѣлько безумный, якъ фѣй мусѣвъ показати ся зъ своимъ запытанемъ: чи будешь ты моимъ дѣтѣмъ мати? Чимъ же пѣсля того оставь цѣлый проступокъ Якима? Оставь тѣлько фатальною помылкою, подѣбною н. пр. до помылки Отелля, вѣбваючого Дездемону. Мы не можемо зъ чистымъ сердцемъ засудити нѣ одной зъ осѣбъ, дѣйствующихъ въ цѣлѣй повѣсти; въ помылкахъ, ба и въ проступкахъ своихъ они не перестаютъ бути людьми „бѣльшь слабосилыми, нѣжь злыми“, не перестаютъ чути и думати по людски, не перестаютъ затымъ збуджувати нашого спѣвчутя. Муза народна глядитъ глубше и судить гуманнѣйше, нѣжь учена справедливѣсть.

А кѣлько правды, простоты, глубокого чутя, а заравомъ умѣлого артизму у вѣхъ побѣчныхъ епизодахъ повѣсти! Тотъ до глубины проймаюча просьба нещасливои жѣнки Якима, котра анѣ однимъ словомъ не закидае нѣчого своему убійцеви и просить о жите не для себе, а для своєї малои дитины! Тотъ несподѣване появлене сусѣдки въ саму пору, коли душа Якима до глубины збентежена свѣжо поповненымъ убійствомъ, и ей запытане: „де жѣнка?“ котре въ цѣлѣй своѣй наивности и простотѣ, бачить ся, дае голосъ власному розбудженому сумлѣню Якима! Незручна то его вымѣвка, що нѣбы то жѣнка пѣшла въ гостину и забула дитину взяти зъ собою. Забула! Мы такъ и бачимо, якъ Якимъ трясеться передъ сусѣдою, мѣнить ся лицемъ и самъ не знае, що говорить. Далѣ потрясаюча, а такъ глубоко правдива стрѣча зъ сестрою! Сестра и радабъ его схвати, и не ѡдтручуе его ѡдъ себе рѣзкимъ словомъ, и не робить ему нѣякихъ закидѣвъ, — она знае, що се тѣлько ще дужше зранилобы душу бѣдного Якима, а помочі дѣлу не помоглобы; она тѣлько вказуе ему на тоту дуже правдоподѣбну можливѣсть, що колибъ его найдено у неи, то люде сказалибъ, що се зъ ей намовы ѡнъ забивъ жѣнку,

значить ся, довѣвбы непотрѣбно и єѣ до нещастя и не-
славы. Она не засуджує Якима, ѡнъ у ней по давному
„милый братъ“, — ѡнъ тѡлько нещасливый, тымъ не-
щасливѣйшій, що и она, рѡдна сестра, не може надъ
нимъ змилосоудити ся, не може єго поратувати.

Та досыть про Якима, — пора намъ вертати до
нашого предмету!

Въ щиро-русскихъ пѣсняхъ родина робить що може,
щобъ улєкшити лиху долю жѣнки за нєлюбѡмъ-чѡловѣ-
комъ, а коли не може за нею допѡмнути ся, то хочъ
жалує єѣ, розпытує щиро про єи жите, старає ся якъ
небудъ потѣшити. Особливо мати плаче по доньчинѡй
недоли, навѣдує ся до ней, якъ ось въ тѡй пѣсени :

Вѣтеръ вѣе, шелевѣе тай билинковъ має ;

Иде мати до донечки, людей ся пытає :

— Ой помайбѡгъ, добрїи люди, десь ту моя донька,

Рада бымъ ся ѡдвѣдати, ци добра ѣи долька.

Сидить донька пѡдъ оконцѣмъ, мамки вѣзирає,

А на своѣмъ бѣлѡмъ тѣлѣ синцѣ обзирає.

Прїйшла мати до донечки за штыри години,

Не пѡзнала зъ пѡдъ оконця своєи дитины.

— Сѣдай нене коло мене, далеко ѡдъ мене,

Въ мене тѣло побитое, не поразѣтъ мене!

— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои лица?

— Сеи noci о пѡвнѡчи вѣбила пѣниця.

— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои ручки?

— Сеи noci о пѡвнѡчи зазнали вни мучки.

— Люба моя донинѡчко, дежъ твои косочки?

— Лишили ся, моя мамко, коло колысочки.

— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои волы?

— Въ арендаря, моя мамко, та коло ѣи обѡры.

— Люба моя донинѡчко, дежъ твои коровы?

— Взяли жиды за горѣвку, загнали до вѡры.

— Люба моя донинѡчко, де пѣниця дѣвѣ ся?

— Прѡтивъ мою худѡбицю, и самъ розболѣвѣ ся.

Бѡдай того пѣниченьку Бѡгъ безъ очей справивѣ:

Прѡтивъ мою худѡбицю, тай ня житея збавивѣ!

(Лолинѣ, ѡдъ Фенны Лучкїйки зап. М. Павликѣ)

Такъ само попереду мы бачили, що хочъ мати,
розгнѣвана за давнѣйшу непѡкѡрливѡсть, не боронить
доньки ѡдъ мужевыхъ побѡвѣв, то за те сестры боро-
нять єѣ.

Але въ пѣсняхъ бродячихъ, котрѣ спѣльнѣ Русинамъ зъ другими народами, родичѣ показываютъ ся прямо жорстокими проти замужнои доньки: батько и мати, браты и сестры ще и направляютъ зятя, щобы бивъ жѣнку и наломлювавъ єѣ пѣсля своєи уподобы, и нѣкто не обстає за нею, хиба тѣлько молода невѣстка (въ другѣмъ варіантѣ братъ), котра боить ся, щобъ и ѣѣ не було такъ само. Наведу тутка варіантъ другій, записанный п. Остапомъ Терлецкимъ, майже однаковій зъ пѣснею польскою у Жеготы Паулі, стор. 138—140*):

Ой Боже мѣй, Боже, мѣй мужъ мене бѣе,
Жадна мѣ родина не пожалує!
Приѣдь, приѣдь татунейку,
Приѣдь, приѣдь, голубойку
Та пожалуй мѣ
Въ чужѣй сторонѣ!

Ой ѣде батейко въ склянѣ ворота,
Маха' шапочною зъ самого злота.
— Ой бѣй, зятю, доньку добре,
Най ся на нѣй скѣра подре,
Ой бѣй, научай,
Та на свѣй звычай!

Такъ само ѣдзываютъ ся въ дальшихъ строфкахъ мати, сестра, ажъ въ кѣнци въ послѣднѣй строфцѣ братъ упоминає ся за сестрою:

Ой ѣде братѣйко въ новѣ ворота,
Маха' шабелькою зъ самого злота:
Не бѣй швагре сестры мѣй,
Бо ся напьєшь крови своѣй,
Ой не бѣй єи
Молодейкою! (Белзке)

Сѣ строфы въ польскѣй пѣсни звучатъ такъ:

Tam na tyczynie, tam chmiel się wije;
Oj zła godzina, mąż żonę bije.
— Przyjedź, przyjedź matuleńko,
Oglądaj się pożądeńko,
Pożałuj że mnie!

А послѣдна:

Braciszek jedzie, wrota uchyla,
Na swego szwagra pałaszem kiwa.

*) Żegota Pauli, pieśni ludu polskiego.

— Widzisz szwagrze pałasz ostry,
Nie wybijaj mojej siostry,
Głowę ci zetnę!

А въ другомъ варіантѣ той самой пѣснѣ*) послѣдна строфка така :

Невѣстка встає,
Нагайку не дає.
— Не бій зетю, не бій,
Зетю нашъ любый!
Бо я въ чужинѣ:
Якъ мѡй учує,
То буде й минѣ! (Зъ Буковины)

На всякій способъ признати треба, що въ пѣсняхъ щиро-руськихъ поглядъ на жѣнокъ и на права мужа далеко гуманнѣйшій, чуте далеко лагѡднѣйше и чистѣйше, нѣжъ въ пѣсняхъ бродячихъ, т. е. перенятыхъ ѡдъ другихъ народѡвъ. Що бѡльше, мы стрѣчаємо въ пѣсняхъ рускихъ таку щиру вырозумѣлѡсть жѣнки на хибы мужика, а мужика на заслуги жѣнки, котра каже намъ надѣяти ся, що руске родинне жите моглобъ зложити ся далеко красше и гуманнѣйше, скоро-бъ тѡлько не скривлювавъ єго тискъ економичныхъ обставинъ. И такъ мужикъ спѣває :

Ой не буду пиво пити, бо мнѣ пиво дує;
Ой не буду жѣнку бити, жѣнка мнѣ годує.
(Нагуевичѣ)

А жѣнка зновъ такъ вытолковує собѣ погане поступованє мужика :

Ой на горѣ на высокѡй кують двѣ зазулѣ;
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, якъ бы при розумѣ.
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, здоровя не тративъ,
Няй бы ѡнъ ся роздогадавъ, якъ дорого плативъ:
Плативъ ксьондзамъ за вѣччанє, жидамъ за горѣвку,
А теперь ся люде смѣють, що вбиває жѣнку.
(Лолинѣ)

Мы бачимо зъ той пѣсни, що коли зъ одного боку жѣнка тѡлько нерозумомъ вытолковує собѣ поганє поступованє мужика, то зъ другого боку и загальна думка всѣхъ людей-громадянъ повстає противъ кривдженя жѣнокъ. Люде смѣють ся зъ того, кто

*) Записки Югозападнаго Отдѣла Имп. Русск. Географическаго Общ. Кієвъ 1874. Стор. 512—514.

бъе жѣнку. Сей поглядъ ще бѣльшь рѣшучо выказуе ся въ однѣй гуцульскѣй пѣсни: тамъ уже прямо забороныя ся мужикамъ пѣдъ карою бити жѣнокъ и забороны тота пѣдтверджуе ся нѣбы то наказомъ папы римского. Осъ тота пѣсня*) (змѣняемъ тѣлько недоладну правопись Головацкого):

Доки-мъ пили ту горѣвку, доти бѣда була,
 А не одна челѣдина ѡдъ обуха рула.
 Сама собѣ теперъ челѣдъ Бога допросила,
 Шьо самъ Господъ зѣславъ письмо ажъ до попа Рима.
 Тото писарь листѣ читавъ, а й а взѣвъ на раду:
 Правда, добре на насъ вѣйшло, на нашу громаду.
 Шьобы файно газдувати, горѣвки не пити,
 Жѣнки Бога допросили, шьобы ихъ не бити.
 Жѣнки собѣ не невольте, въ хатѣ не збыткуйте,
 Та лишъ возмѣтъ зъ поля хлѣба, красно ихъ годуйте!
 Вѣйшло письмо зъ Станѣслава, ци чюли вы люде:
 Ёкъ ме екѣй жѣнку бити, то штрофъ за то буде.
 А хотъ на сердце не добра, на мову свавѣльна,
 То не можна жѣнку бити, жѣнка кожда вѣльна.

Поручъ такой взаимной вырозумѣлости та обопѣльного намаганя до уладженя свѣбѣднѣйшого и щасливѣйшого житя родинного стае и друга поява: дружне стояне проти всякихъ посторонныхъ силъ, котрѣ радѣ-бѣ для своѣи забавки зруйнувати те, хочъ и якъ бѣдне та гѣрке жите родинне. Въ пречудовыхъ пѣсняхъ жѣнка розказуе, якъ она волѣла жити зъ нелюбомъ, зъ котрымъ у ней е дѣти, а нѣжъ ити въ свѣтъ зъ любкомъ, про котрого она напередъ могла знати, що годинку повтѣшае ся зъ нею, а ѡдтакъ покине. Моглобъ здавати ся, що ту жѣнка въ такѣмъ случаю вырѣкае ся своѣо чутя, неволить своѣо сердце, засуджуе сама себе — жити „*якъ жаба въ болотѣ*“. Але такъ оно не есть. Треба зважити, що у ней суть дѣти, котрѣ она такожь любитъ, и що тратячи слюбного чоловѣка, она мусѣлабъ ѡдречи ся и дѣтей; а зъ другого боку любовь еи до другого теперъ уже не може бути така сильна, свѣжа и пристрастна, якъ любовь дѣвчины, — и длятого мы не можемо се вважати злымъ та нечестнымъ поступкомъ, коли она ѡдрѣкае ся

*) Я. Головацкѣй, Народныя пѣсни Галицкѣой и Угорскѣой Руси, часть II, стор. 464.

любка, щобы жити для своихъ дѣтей. А ще до того въ пѣсни той любко очевидно показує ся чоловѣкомъ молодымъ, легкодушнымъ, запаленымъ: онъ нѣ зъ сего нѣ зъ того хоче забити слюбного мужа, а тутъ уже нѣщо и говорити, що чисто-людске чутє жѣнки мусить выступити противъ него, обстати за чоловѣкомъ, хочбы и нелюбымъ, але все таки за батькомъ дѣтей и господаремъ.

Зайшло сонѣнько за ѳконѣнько,
 Якъ промѣнное коло;
 Выйди миленька, выйди серденько,
 Промовь до мене слово!
 Рада-бымъ выйти, рада-бымъ выйти,
 До тебе говорити,
 Та лежить нелюбъ по правѳй руцѣ,
 Щобы го не збудити!
 Ой моя люба, ой моя люба,
 ѳдсунь ся ѳдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю зъ туга лученька,
 Якъ у того голуба!
 Не тяжко вбити, не тяжко вбити
 И дѣти всиротити, —
 Тобѣ любочку на годиночку,
 А минѣ нѣ зъ кимъ жити.

(Нагуевичѣ)

Ще выразнѣйше показуєсь те дѣло въ другѳй пѣсни, въ котрѳй любко — панъ, и жѣнка волить жити зъ нелюбомъ, анѣжь зъ паномъ:

Ой летѣла зазуленька по Вкраинѣ,
 Гей, розсыпала злоте пѣре по долини.
 А хтожь тото злоте пѣре позбирає?
 Гей, десь миленька миленького вызирає.
 Ой приѣхавъ мѳй миленькѳй о пѳвночи,
 Гей, тай застукавъ у засвѣтлое ѳконце.
 Ци спишь мила, ци спишь мила, ой ци чуешь?
 Гей, а зъ кимъ же ты темну нѳченьку ночуешь?
 Ой я не сплю, ой я не сплю, а все чую, —
 Гей, изъ нелюбомъ темну нѳченьку ночую.
 Ой ѳдсунь ся, моя люба, ѳдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю, якъ у сивого голуба!
 Ци не будешь, моя мила, жалувати,
 Гей, якъ ся буде сивый голубъ трепотати?
 Ой буду я, мѳй миленькѳй, жалувати,
 Гей, а хтожь буде дрѳбнѳй дѣти годувати?
 Лѣпша була суха рыба, нѣжь зъ шафраномъ;
 Гей, лѣпше жити изъ нелюбомъ, якъ изъ паномъ!

Лѣпше жити изъ нелюбомъ, бѣдувати,
Гей, якъ изъ паномъ, якъ изъ паномъ панувати!

(Нагуевичѣ)

Неволя жѣнки кѣнчить ся зъ смертею мужика. Вдову нѣкто не смѣе нѣ въ чѣмъ неволити анѣ кривдити, бо „вдовинѣ й сирѣтскѣ слѣзы камѣнь лупають“. Але при господарствѣ и при дѣтхъ годѣ вдовѣ, особливо молодѣй, оставати ся довго на волѣ, — господарство вымагае мужа, якъ каже въ выше наведенѣй пѣсни мужь до жѣнки:

Спѣмнешь тогды (по моѣй смерти) свои лѣта, гаразды,
Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
Треба хлѣба, треба соли до хаты,
А нѣкому молоденькѣй старати.

Сумне и безѣдрядне жите вдовы. Пѣсня все называе сѣ „бѣдною вдовою“. Друге замуже рѣдко коли бувае по любви и для того ще рѣдше бувае щасливе, нѣжъ перше. Отъ якъ спѣвае о тѣмъ пѣсня, котру мы складаемо зъ двохъ, очевидно до себе належачихъ половинъ, записаныхъ въ рѣжныхъ мѣсяхъ:

Бхавъ козакъ зъ Украины на воронѣмъ кони
Тай повернувъ на подвѣре до бѣднои вдовы.
— На добрый день, бѣдна вдово, якъ же ми ся маешь?
Якъ ты въ свѣтѣ проживаешь, що газды не маешь?
— По чѣмъ же мя, козаченьку, по чѣмъ мя пѣзнаешь,
Що ты мене, молоденьку, вдововъ называешь?
— Пѣзнаю тя, бѣдна вдово, по твоѣй худобѣ,
Обѣйте ти невеселе, сама-сѣ у жалобѣ.
Въ понедѣлокъ рано-рано дожджикъ накрапае,
А молода бѣдна вдова волю вѣганяе.
Волю-жъ мои половини, ой пасѣтъ ся сами,
Не маю-жъ я господаря, не прѣйде за вами.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Ой за хвильку, за годинку, за хвильку маленьку
Та посватавъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой за хвилю, за годину, за хвилю другую
Попрощивавъ козаченько худобу сивую
Ой за хвилю, за годину, за хвильку маленьку
Тай покинувъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой йдутъ жовнярики, идутъ плаечками,
Подыбали бѣдну вдову меже берѣжками*).

*) „она, видите, ишла вже топити ся“. Прим. спѣвачки.

Ой а бѣдна вдова стала тай си розгадала,
 Та кождому жовняреви по таляру дала.
 — Ой вы ѣджте, жовнярики, ой ѣджте та пійте,
 Де найдете мого любка, лишень го не бійте!
 Ой ѣли жовнярики, ой ѣли та пили,
 А якъ нашли еи любка, тай на смерть го вбили.
 „Не вважявъ ты, козаченьку, на вдову бѣдную,
 Попроѣдавъ, попропивавъ худобу сивую;
 Не вважявъ ты, козаченьку, на сирѣтскі дѣти,
 Не будеме й мы за тебе въ Самборѣ сидѣти“.

(Лолниъ, ѡдъ Фенны Лучкійки зап. М. Павликъ.)

Такъ отже вояки убиваютъ того, кто скривдивъ
 вдову и сироты, и надѣются, що за те не буде имъ
 нѣякои кары, не будутъ сидѣти въ Самборѣ въ крими-
 налъ.

*

*

*

Мы скѣнчили про жѣночу неволю. Мы вже
 неразъ въ протягу сего дослѣду мали нагоду перекона-
 тись, що неволя тота основана не на грубыхъ та вар-
 варскихъ обычаяхъ народныхъ, що чуте и здоровый ро-
 зумъ народа супротивляють ся ѣй, що особливо жѣ-
 ноцтво дуже живо и выразно почувае всю ненормаль-
 нѣсть своего положеня*), але еѣ выкликуе не що
 друге, якъ тискъ поганыхъ обставинъ еко-
 номичныхъ на жите родинне, выкликуе та сама
 сила, що и на заходѣ Европы, въ краяхъ далеко освѣ-
 ченѣйшихъ, розвалюе и нищить родинне жите робѣтни-
 кѣвъ**). Мы можемо бути певнѣй, що зъ полѣшенемъ

*) Въ добавокъ до наведеныхъ выше о тѣмъ дѣлѣ пѣсень
 просимо порѣвнати и слѣдуючу (Головацкій, ор. cit. часть II,
 стор. 380):

Шумить вѣтеръ лѣщиною, шумить травицею;
 Сто-разъ лѣйше дѣвчиною, якъ молодежию.
 Молодиця — невѣльница, нѣ подивити ся,
 А дѣвчина — воленъ козакъ, зъ кимъ хочъ любити ся.
 Молодиця — невѣльница, куды ходитъ, плаче,
 А дѣвчина — воленъ козакъ, куды ходитъ, скаче.

**) Гляди о тѣмъ и пр. у Leroy-Beaulieu „Le travail des fem-
 mes eu XIX-me siecle“ и егожь „L' Etat de la classe ouvrièrè eu
 France“; такожь Fr. Engels: „Die arbeitenden Klassen Englands“, а
 особливо Karl Marx: „Das Kapital“ и много другихъ.

економичныхъ обставинъ у нашего народа, зъ знесенемъ бѣдности та пониженя, въ котрыхъ онъ теперь находитъ ся, загине и велика часть той жѣночой неволѣ. Велика часть, не вся! Загине та неволя, котру теперь простѣ люде причиняють самымъ собѣ: чи то зъ нерозуму, чи зъ самолюбства, чи зъ розпусты, т. е. загаломъ недостаею интеллектуального и морального розвою та образования. Жерело той недостатѣ, якъ сказано, лежитъ въ бѣдности та тѣснотѣ.

Друга часть жѣночой неволѣ — нерозрывнѣ слюбы, котрѣ силують жѣнку жити зъ чоловѣкомъ, котрого не любить. Велика бѣльшѣсть жѣнокъ нашихъ держитъ ся свято такихъ слюбѣвъ, але выемкѣвъ лучае ся такожь богато, и то чимъ далѣ, тымъ бѣльше. По всѣхъ нашихъ селахъ суть жѣнки, що покинули своихъ слюбныхъ мужѣвъ, и суть такѣжь мужѣ. Неразъ розрывъ такѣй поступае за обобѣльною згодою, а неразъ и мимо волѣ одной стороны*).

Ще одна часть жѣночой неволѣ лежитъ и въ тѣмъ, що переважно (а при лихѣмъ чоловѣцѣ и зовсѣмъ) на еи голову спадае — турбувати ся дѣтьми, виховувати, годувати и зодягати ихъ та „выводити въ люде“. Дѣти, якъ мы вже бачили, стають ся головнымъ путемъ, котре приковуе жѣнку до чоловѣка, хочбы и якъ нелюбого.

Погляньможъ теперь, чи мае наше жѣноцтво и чи высказуе оно въ своихъ пѣсняхъ якѣ небудь думки про волю, про те, якъ бы то выдобутись собѣ зъ теперѣшного поганого положеня?

Коли першою основою всякой практичной волѣ уважати вольне, живе чуте, ненадломану, цѣльну особистѣсть и бажане особистои самоуправности, то мы, бачить ся, неразъ, и досыть ясно, въ отсѣй статѣ выка-

*) О тѣмъ гляди „Вольное Слово“ Н. 54 въ дописи „Изъ австрѣйской Украины“, а такожь статью Ореста Левицкого въ „Русской Старинѣ“ 1880 г., п. нап.: „Бытовые брачныя формы на Украинѣ XVI и XVII в. и др.

зали, що така основа волѣ у нашого простого жѣноцтва єсть*).

Що до економічної неволѣ, то жѣноцтво наше безперечно дуже тяжко єѣ почував. Мы бачили, якъ жѣнка плаче и жалує ся передъ матерю на то, що чоловікѣ взявъ єи вѣно та пропивъ и протративъ**). Жѣнка працює у чоловіка гѣршь наймички, бо наймичцѣ треба платити, а жѣнцѣ нѣ; наймичка не схоче бути, то геть иде, а жѣнка нѣ. Тай ще жѣнцѣ приходять ся на своїхъ плечехъ зносити всякѣ мужиковѣ примхи, невдоволенє, всякѣ хибы єго характеру, а крѣмъ того головно на нѣй лежить обовязокъ — годувати та пильнувати дѣтей. Не диво затымъ, що попередъ всего жѣнка выступає проти того, щобъ бути наймичкою у свого чоловіка, бути у всѣмъ єму покѣрною слугою:

Куды йду, туды йду,
Все збираю лободу;
А я свому муженькови
За наймичку не буду. (Лолинѣ)

*) Зѣ выше наведеною нами пѣснею про те, якъ дѣвчина не хоче нелюбови сказати доброго слова, порѣвнай слѣдуючу, не менше цѣкаву и гарну (Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край. Матеріалы и изслѣдованія, собранные П. П. Чубинскимъ, томъ V. стор. 487—488):

Рано-рано побужала мене мати,
Хочуть мене за нелюба й оддати.
Я нелюба да изъ роду не любила,
Я нелюба сухарями накормила,
Я нелюба помыями напоила,
Противъ нѣчки собаками выпроводила,
По слѣдочку жарку крапиву садила,
По крапивѣ важкѣй камѣнь котила.
А якъ важко отой камѣнь котити,
То такъ минѣ изъ нелюбомъ жити.

(Козелецкѣй уѣздѣ, зап. И. Новицкѣй.)

***) Зѣ наведеною выше пѣснею „Вѣтеръ вѣе, шелевѣ“ порѣвнай такожь слѣдуючу:

Ой якъ мы ся зѣ товаришемъ взяли напивати,
Прійшли жиды, взяли бычки, — щожъ буду впрягати?
Жѣнка плаче, жѣнка плаче: Господь бы ты побивъ!
Минѣ мати дала бычки, а ты гунцвотъ пропивъ!
(Матвѣвцѣ, колом.)

Жѣнка ясно бачить, що велика часть еи неволѣ
лежить въ экономичноѣ залежности одѣ чоловѣка, и для
того она стараець вырвати ся зъ пѣдѣ тои залежности,
вырвати ся не чимъ, якъ тѣлько свою працею на волю.

Ой дубе, дубе кучерявый,
Ой а хтожь тебе скучерявивъ?
Скучерявила темна нѣчка,
Темная нѣчка, быстра рѣчка.
А я молода якъ ягода
Не пѣду за-мужь за рѣкъ, за два.
Не пѣшла за-мужь, ажъ пятого,
За паниченька проклятого.
Ой кажутъ люде, що ѣнѣ не пѣе,
ѣнѣ що вечора изъ коршмы йде.
Ой що вечора, що раночку, —
Пропивъ же коня й нагайочку.
Пропивъ же коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого.
А я молода противъ нѣго
Несу рублика золотого.
— Ой милый, милый, що гадаешъ,
Що ты такъ працу пропиваешъ?
Пропивъ есь коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого?
— Щожь тобѣ, мила, а й до того,
До мого коня вороного?
Выкупи коня, люблю тебе!
Якъ не выкупишь, убью тебе!
— Не разъ я, не два, выкупляла,
Черезъ ѣконце дверцѣ мала!
Черезъ ѣконце дверцѣ мала,
Въ вишневѣмъ саду почувала;
Въ вишневѣмъ саду, пѣдѣ калиною,
Ще зъ маленькою тай дитиною.
Летить зазулька: куку! куку!
Я молоденька терплю муку.
Летя пташечки: хвѣтъ-хвѣтъ! хвѣтъ-хвѣтъ!
Минѣ слѣзоньки кѣтъ-кѣтъ, кѣтъ-кѣтъ!
Летить соловѣй: тьохъ-тьохъ! тьохъ-тьохъ!
Менѣ слѣзоньки, якъ той горохъ.
Ой соловѣѣ, братья мои,
Тай вы ялицѣ, вы сестрицѣ!
Скиньте ся минѣ по пурочку,
Най зъ вами злену й а въ горочку:
Най мене не любъ не любуе,
Най мене не бѣе, не збыткуе!

Вмѣю я, мужу, ткати, ткати, —

Буду я свѣй вѣкъ коротати.

Вмѣю я, мужу, шити, шити, —

Буду я й сама въ свѣтѣ жити.

(Ценѣвъ, запис. ѡдѣ Кароля Батовского.)

Переходимо до иншой, въ своѣмъ родѣ дуже цѣкавои пѣснѣ „про шандаря“, въ котрѣй показана женщина безмѣрно сильна характеромъ и силою чутя. Пѣсня про шандаря, судячи по рѣжнымъ признакамъ, належитъ до найновѣйшихъ творѣвъ народной фантази и повстала въ Подгѣрю, певно въ околици Делятина, ѡдки занесена зѡстала въ околицю Долины, до Лолина. Находячій ся у насъ варіантъ, мабуть єдиный доси записанный,—анѣ у Головацкого, анѣ въ жаднѣмъ иншѣмъ збѣрнику мы подѣбного мотиву не стрѣчали. За єи льокальнымъ походженемъ и недавнымъ початкомъ промовляють такожь численнї провинціализмы, котрї стирають ся и выгладжують ся, коли пѣсня давнѣйша и переходитъ зъ одной околѣцѣ въ другу. За тымъ самымъ промовляе и те, що пѣсня така невыроблена, оповѣдане урыване, переплѣтане (неразъ просто таки для вѣрша) нѣчого не значучими реченнями, особливо въ початку,—що все переходячи зъ устѣ до устѣ, згладжуе ся, доповнюе ся и заокруглюе ся. Можемо затымъ майже напевно сказати, що пѣсня про *шандаря* находить ся ще, такъ сказати, *in statu nascendi*; тымъ цѣкавѣйше буде для насъ розѡбрати таку свѣжу пѣсню, прослѣдити немовъ бы найновѣйшу фазу, на якѣй у насъ стало „жѣноче пытане“.

Ой пити бы горѣвочку, ой пити бы, пити;

Ой прїйшло ся шандареви зъ Делятина ити.

Ой положу на ѡконце горѣхову гранку;

Прїйшовъ шандарь зъ Делятина, бо мае коханку

Ой пѣпъ иде до церковцѣ та на хвалу божу,

А шандарь ся ѡдзываетъ: тай я вамъ поможу!

Ой пѣпъ службу ѡдправляє та людей жегнае,

А шандарь си ставъ на хоры, апостолъ читае.

Ой люде ся проступили та стали у кутки,

А ѡнь любку за ручечку, повѣвъ черезъ сутки*):

*) Сутки = побѣчна тѣсна уличка (Ѡльховець). Прим. пок. Льва Васильовича.

— Ой ходѣмо, моя мила, та на торговицю
 Та будемо попивати мѣдъ тай сливовицю. —
 Ой якъ прійшовъ Николайко до своєї хаты:
 Анѣ ключѣвъ анѣ жѣнки нема коло хаты.
 А ѡнъ пѡшовъ до сусѣды, зачявъ ся пытати:
 — Ци нема ту меѣ жѣнки, нема коло хаты?
 Вони ёго притримують: просиме сѣдати!
 Ѡнъ знявъ шапку, поклонивъ ся: йду далѣ шукати
 — Ой идижь ты, Николайку, та на торговицю,
 Ой тамъ жѣнка изъ шандаремъ пѣе мѣдъ, сливовицю.
 Ой пѡшовъ же Николайко попѡдъ голиночки:
 Лежить шандарь до постелѣ, голый безъ сорочки.
 Ой пѡшовъ же Николайко попѡдъ ѡконницѣ;
 Лежить жѣнка до постелѣ гола безъ спѡдницѣ
 А ѡнъ пѡшовъ до жидѡвки тай взявъ фѣ казати:
 -- Дай жидѡвко сокирочки, дверѣ ѡдрубати.
 Взявъ сокиру у жидѡвки, розрубавъ верѣвѣ...
 Забравъ рѣчи шандарскіи, до фѣрвальтеріи!
 Ой зачали за Николовъ у погонѣ бѣчи:
 Завернули Николайка, — неси назадъ рѣчи!
 У покою пѡпъ Николу на смерть сповѣдає,
 А у другѡмъ его жѣнка ручки си ломає.
 — Любѣ мой еломосцю, щось маю казати:
 Ци можь мене ись шандаремъ разомъ поховати?
 — Ой молода молодице, не можь то зробити:
 Уже шандарь тыждень гнѣе, ты будешь рѡкъ жити.

(Въ с. Лолинѣ ѡдъ Явдохи Чѣгуръ записала Михалина Рошкевичъ.)

Якъ бачимо, въ новѡй одежи стара подѣя — насильный розрывъ звязку родинного. Жѣнка ломить слюбъ церковный и ѡддаєсь „шандаревѣ“ отверто, прилюдно. Мужъ еи, чуючи себе зганьбленимъ, убиває „шандаря“ и самъ гине ганьблячою смертею, — отъ и вся повѣсть.

Христіянська мораль звалить вину всего нещастя на жѣнку; криминалисты карають смертею Николу; „шандарь“ такожь погибъ. А на дѣлѣ, глядячи очима народнои пѣсенѣ, то хто виненъ? Розберѣмо пѣсеню у всѣхъ еи складникахъ, то й побачимо.

Въ Николаєвѡй хатѣ „нема щастя“, т. є. нема любви мѣжь жѣнкою и чоловѣкомъ. Для чого се такъ — пѣсеня не показує, а бере фактъ готовый, якихъ тысячѣ въ щоденнѡмъ житю лучають ся. Жѣнка не любить Николая, и щѡбъ вдоволювати потребу свого молодого серця,

ôддає ся *шандареву*. И якъ то звычайно буває, що заборонена любовь найсильнѣйша, такъ само дѣе ся и тутъ. Для неи все мѣститъ ся въ тѣй любви, поза нею она нѣчого не бачить: нѣ дому, нѣ мужа, нѣ прочого свѣта. Задля своєї любви она рѣшає ся на наибольшу жертву, яку тѣлько може принести женщина, на неславу, на прилюдну нечесть. Она не вагує ся показати передъ всѣми людьми свою любовь, не вагує ся зъ своимъ милымъ побѣдручь ити черезъ церковь помѣжъ народъ, немовъ на знакъ, що нова любовь ломить давный слюбъ, — не вагує ся зъ тымъ же *шандаремъ* отверто гуляти на ринку.

— Алежь она неморальна, зопсована женщина! — скаже може дехто.

Оно-бъ такъ и могло здавати ся, але закѣнчене пѣснѣ очевидно перечить тому. Въ тѣй хвили, коли ви правовитого мужа сповѣдають на страшну смерть, — она въ сѣнехъ руки ломить и плаче — може за нимъ? Нѣ, за *шандаремъ*, давно вже вбитымъ и похованымъ. Въ тѣй хвили, коли Николая ведутъ на смерть, она просить и для себе смерти, — чи може, щобъ хочъ по смерти лежати обѣчь своего мужа? Нѣ, щобъ була похована разомъ зъ *шандаремъ*. Я не знаю, якъ кому выдасть ся така женщина, — менѣ она выдає ся заслѣпленюю може въ любвѣ, але все таки горячо и щиро любячою. А у кого любовь, така горяча, невмираюча любовь єсть головнымъ двигачемъ цѣлого житя и поступованя, — чижъ можна того назвати зопсованымъ и неморальнымъ?

Буде тому звышь дваццять лѣтъ, якъ великорускій критикъ Добролюбовъ, розбираючи драмы Островского, а особливо найкрасшу зъ нихъ „*Бурю*“, назвавъ появу въ московскѣй суспѣльности такой Катерины Кабановой (героинѣ „*Бурѣ*“), котра ломає церковный слюбъ и ôддає ся коханому чоловѣкови, хочъ тайкомъ и зъ великими охами та ахами, зъ великою грызотою сумлѣня, а опѣсля, коли все ôдкрыло ся, кидаєсь въ Волгу, щобъ не зносити докорѣвъ мужа и свекрухи, — назвавъ, кажу, появу такой Катерины Кабановой „*промѣнемъ свѣтла въ темнѣмъ царствѣ*“. Але порѣвнанє Катерины зъ жѣн-

кою Николайка въ нашой пѣсни выходитъ далеко на користь сеи другои. Бо коли Катерина тѣлько по довгѣй боротьбѣ и намовахъ, въ великою грызотою, тайкомъ ѡддае ся любому чоловѣкови и ѡдтакъ ще думае укрывати свое поступоване, поки страшна буря, котрой она забобонно боить ся, не довела еи до признаня, а тодѣ не зносячи ганьбы и докорѣвъ кидась въ Волгу, — то Николайкова жѣнка поступае зовсѣмъ отверто, не крыве ся въ своєю любовью, для неи нема нѣ ганьбы, нѣ докорѣвъ, нѣ нѣчого окрѣмъ той любви, — и коли такожь бажае смерти, то тѣлько для того, щѣбъ и въ грѣбѣ лежати побѣчь любого собѣ чоловѣка. Правда, лучемъ свѣтла мы еи про то не назвемо, але то лишень для того, щѣ такого „темного царства“ въ родиннѣмъ житю, якъ въ Московщинѣ, у насъ нема.

Прошу завважати ще одну, хочъ и формальну обставину. Въ цѣлѣй пѣсни Николаева жѣнка не выступае прямо, говорячи або дѣйствующи, — ажъ при кѣнци ѣй посвячено усего чотыри стрѣчки, але й того досыть було, щѣбы изъ зопсованои, неморальной и пассивной людини, якою она въ-першу могла здавати ся, зрѣбити героиню! Такого чародѣйства, а такимъ малымъ средствомъ, ледви чи доказавъ бы й наибѣльшій поетъ-серцевѣдецъ!

Коли я сказавъ попереду, щѣ Николайкова жѣнка „заслѣплена своєю любовью“, то я сказавъ се не безъ размыслу. Бо й справдѣ, она, бачить ся, мало прибирала, кого полюбити, кому ѡддати великѣй скарбъ своего сердца, — а ѡддала его першому-лѣпшому, котрый ѣй сподобавъ ся чи то своєю зверхною поставою чи може своимъ обхѣдженемъ або чимъ небудь другимъ. Правда, говорятъ: сердце не навчити, сердцю не до приборѣвъ, кого схоче то й полюбить, не пытаючи про вдачу. Може оно й такъ. Але въ другого боку хочбы й такъ не було, то годѣ намъ винуватити женщину, котра выбрала собѣ ледачего чоловѣка. Адже имъ, правду кажучи, нѣ въ чѣмъ и выбирати. Котрый чоловѣкъ у насъ, чи въ мѣжъ простыхъ, чи въ мѣжъ освѣченыхъ, може показати ся въ повнѣ гѣднымъ великой жѣнчой любви? Котрый въ насъ не обмане еи ѡжидань, не зранить еи сердца, не

вытисне слѣзъ зъ ви очей — не тыхъ блаженныхъ, щасливыхъ, але гъркихъ, пекучихъ слѣзъ? Чижь диво, що найчеснѣйша, найкрасша женщина у насъ кидае ся въ обнятя чоловѣкови ледачому и зовсѣмъ ви негѣдному, коли й всѣ другі такі самі або майже такі самі? А зъ мѣжь сотнѣ зовсѣмъ негѣдныхъ вышукувати одного, котрый бы може о оденъ процентъ бувъ гѣднѣйшій — то годѣ и не выплатить ся. Такъ отъ она и ѣддае ся першому лѣпшому, зъ разу своимъ горячимъ темпераментомъ и своєю любовою приглушуючи всѣ сумнѣвы, — щобъ опѣсля, коли доочне ѣй покаже ся ледачѣсть любого чоловѣка, — ну, звѣстно, щобъ опѣсля бути тымъ бѣльше нещасливою.

Отъ таке саме бачимо и въ нашѣй пѣсни. *Шандарь* показуе ся намъ чоловѣкомъ справдѣ зопсованымъ и ледачимъ. Онъ по просту хвалить ся своєю добычею, хвалить ся тою безграничною любовою Николаевої жѣнки, котрой онъ не вартъ. Онъ прилюдно, въ церквѣ, называе еѣ своєю любкою, веде еѣ за руку помѣжь народъ, немовъ щобы всѣмъ у очи показати: „бачите самі, яка она!“ И коли ѣй мы поклали се великимъ геройствомъ, що такъ безоглядно и безповоротно ѣддала ся своѣй любви, пѣшла за покликкомъ своѣго сердца, — то шандаревите прилюдне величане своєю здобычею, те глупе, жестоке и непотрѣбне волочене ѣдданой ему всѣмъ сердцемъ женщины по калюжѣ ганьбы и неславы людской мусимо покласти великимъ проступкомъ, мусимо уважати знакомъ холодной безсердечности и великого морального зопсутя. Онъ очевидно зовсѣмъ не любитъ ви, а тѣлько выыскуе ви любовь, — инакше прецѣнь онъ бы самовѣльно и самовладно не вымагавъ и не пріймавъ ѣдъ неи такой великой и тяжкой жертвы, онъ бы не причинювавъ ѣй тѣлько пониженя и муки, кѣлько мусѣло ѣй причинити его поступоване. Народна пѣсня не безъ умыслу зробила его *шандаремъ* (самъ фактъ, на котрѣмъ запевно основана пѣсня, не мае ту для насъ нѣякого значѣня), т. е. чоловѣкомъ зайшлымъ, може й иншой народности, чоловѣкомъ, котрого выховала касарня, въ котрѣмъ выстудила сердце войскова дисциплина, а котрого

може здеморализувала широка власть и безкарность, яку мають жандармы надъ сѣльскимъ народомъ. Звычайный, простый парубокъ, хочъ и якій, не зробивъ бы чогось подібного. На то треба зовсімъ выломати ся зъ тыхъ традицій, одчужити ся одъ той атмосфери старыхъ звичаївъ и самородной моральности, середъ якихъ жие и виростае кожда дитина на селѣ. Тожъ коли *шандарь* въ пѣсни гине одъ сокиры обезчещеного Николая (пѣсня о его смерти не згадує й словомъ, якъ о рѣчи маловажнѣй або такѣй, котра розумѣе ся сама собою!), мы не жалѣемо за нимъ и чуємо, що одного ледачого чоловѣка на свѣтѣ менше стало. Коли-бъ пѣсня показала намъ его чоловѣкомъ добрымъ, любячимъ — хочъ и не законно, мы певно жалѣли-бъ его и пѣсня сама певно старалась бы збудити въ насъ той жалъ, збудити переконанє, що погибъ онъ невинно, а тѣлько силою слѣпой консеквенціи нашего суспѣльного ладу. Значить ся, вина *шандаря* не въ его незаконнѣй любви, але въ его власнѣй безсердечности и зопсованости, — ними онъ позбавивъ себе житя и нашої симпатіи. Любовь, хочъ законна, хочъ и незаконна, все выкликає теплый одзвѣвъ въ складачахъ пѣсень народныхъ. Се впрочѣмъ и не диво: аджежь складачѣ тѣ — переважно женщины, у котрыхъ любовь — наибѣльшій святощѣ, єдина прикраса бѣдного, а такъ часто и безсердечно потоптаного та ломаного житя.

Оставалось бы намъ ще розбѣрати и оцѣнити появу нещасливого Николайка, але мы не чинимо сего: пѣсня сама доволѣ выразно показує его вдачу и поступки, обрисовує намъ наглядно его положене, зъ котрого для него, бачить ся, не було иншого виходу надъ той, котрый зъ нимъ и справдѣ лучивъ ся. Николайко — натура прямодушна, чесна, але для головної идеѣ пѣснѣ малозначуща.

А основне „прокляте“ питанє: кто виненъ всему тому? Одповѣдь на се выплыває прямо зъ нашої анализы. Винно нещасливе уладженє нашихъ родинныхъ обставинъ, котре не дозволяє легально розбѣрвати звязокъ, уже фактично розбѣрванный, котре насилує любовь и сердце женщины и черезъ те скривляє ихъ,

зводитъ на манѡвцѣ. А далѣ винно погане, нечесне поступоване *шандаря*, а посередно тѣ причины, котрѣ зробили его безсердечнымъ и нечеснымъ, т. е. касарняна деморализація, — значить ся въ послѣднѡй линіи... Ехъ, та й нудножь бо повторяти все одно и то само, доходити „куды не кинь, все въ клинъ“, тысячными дорогами, а все до одного кѡнца!...

Нагуевичѣ 10—20 Мая 1882.

